

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Vides zinātnes un pārvaldības institūts

EU Interreg III B projekts CoastSust
Piekrastes ilgtspēja kā izaicinājums

Mācību palīgīdzeklis
PAŠVALDĪBU SOCIĀLĀ VIDE

Roberts Jūrmalietis

SOCIĀLĀ VIDE: KULTŪRZINĀTNISKĀ INTERPRETĀCIJA

STUDIJU BURTNĪCA

Materiāls sagatavots kognitīvai ievirzei sociālās vides pārvaldības studijās, izklāstu orientējot uz tēmas konceptuālās / ietvara izpratnes veicināšanu kā nosacījumu konkrēto vides pārvaldības principu, metožu utt. sekmīgai apguvei

Rīga, 2006

SATURS

Anotācija	3
Globālā krīze: sociāli psiholoģisko sakņu (sociālās vides lomas) atzīšana / apzināšana	5
Sociālā vide: pamatdimensijas, psihotopa koncepcijas praktiskā nozīme	6
Kultūras koncepcija sociālās vides izpratnei	7
Kultūra kā vajadzību apmierināšanas instruments	10
Kultūra kā konstruētā realitāte: kultūrhipnoze	16
Kultūras interpretācija: pamatdimensiju sasaiste, nenoteiktības princips, indikatori	18
Kultūras izvēlētas iezīmes	24
Citētā literatūra	27
Pielikumi	29
Attēli	38

Izmantotie saīsinājumi

att. – attēls
 skat. – skatīt
 t.i. – tas ir
 t.s. – tā saucamais

t.sk. – tai skaitā
 u.c. – un citi
 utt. – un tā tālāk
 utml. – un tam līdzīgi

<u>Pēc burtnīcas un tai piesaistīto lasāmgrāmatu (I un II daļa) apgūšanas Jūs varēsiet</u>	<u>PĀRBAUDĪJUMA DARBS</u>
• izprast sociālās vides kultūrzinātnisko koncepciju un apzināt tās piedāvātās metodoloģiskās iespējas Latvijas sociālās vides problēmrisinājumiem; • pielietot postmodernās zinātnes domāšanas metodi vides problēmu interpretācijā, t.sk. apzinot sociāli psiholoģisko faktoru būtisko lomu vides problēmu radīšanā, risināšanā, novēršanā; • kognitīvi orientēties sociālās vides (t.sk. pašvaldību) pamatjēdzienos, sektoros, sociālajās struktūrās, kā arī pārzināt izvēlētu sociālās vides sektoru pārvaldību.	Izstrādāt sava pagasta sociālās vides (vai tās izvēlēta sektora) SVID analīzi un attīstības alternatīvos scenārijus, balstoties uz sociālās vides kultūrzinātniskās koncepcijas kritisku izvērtējumu. Darba apjoms – līdz 4 lpp.

Anotācija

Cilvēces globālās krīzes izpratne arvien lielākā mērā tiek saistīta ar sociālo vidi, proti, ar atziņu, ka ne tikai objektīvie bioloģiskie un ekoloģiskie faktori kā, piemēram, cilvēka populācijas sprādzienvēda attīstība, bet arī sociālajā vidē veidojušās cilvēka domāšanas un uzvedības īpatnības – bieži visai paradoksālas un reālajai vides situācijai neadekvātas – nosaka mūsdienu ekoloģisko un veselības problēmu eskalāciju. Šīs psiholoģiskās īpatnības ir veidojušās vēsturiski, attīstoties kultūrai kā instrumentam cilvēka izdzīvošanai agresīvā vidē un attiecīgi tās arī izprotamas tikai kultūras kontekstā.

Līdz ar to, vides pārvaldības speciālistiem piedāvātajā sociālās vides problemātikai veltītajā studiju burtnīcā tēmas izklāsta uzsvars tiek likts uz kultūras¹ koncepciju kā metodoloģisko ietvaru sociālās vides interpretācijai un līdz ar to arī tās pārvaldībai, t.sk. vides problēmu risināšanai un novēršanai.

Kultūras koncepcijas apskatā īpaši akcentēta kultūrkonteksta, kultūras kā konstruētās realitātes būtiskā, pat determinējošā ietekme uz cilvēka uzvedību, analizētas kultūras kā cilvēka eksistences formas, kā izdzīvošanas / vajadzību apmierināšanas instrumenta īpatnības, kas svarīgi sociālās vides procesu izpratnei.

Burtnīca „Sociālā vide: kultūrzinātniskā interpretācija” veido sociālās vides problemātikai veltītā mācību palīglīdzekļa akadēmisko kodolu; kultūras / kultūrvides / sociālās vides konkrēti sektori un pārvaldības instrumenti detalizētāk un lietišķāk skatīti mācību palīglīdzekļa komplektā iekļautajā lasāmgrāmatā (I un II daļa)². Akadēmiski zinātniskās, teorētiskās interpretācijas un analīzes lietišķi orientētam speciālistam nereti šķiet bezvērtīgas praktisko interešu (piemēram, vietējās vides pārvaldības) perspektīvā – un bieži šī skeptiskā attieksme ir visai pamatota („teorija ir tad, kad viss zināms, bet nekas nefunkcionē”). Un tomēr, ir

¹ jāpasvīturo, ka lasītājam būtiski jau pašā studiju sākumā apzināties, ka mācību materiālos kultūra tiek skatīta šī vārda plašākajā, antropoloģiskajā nozīmē nevis šauri specifiskajā izpratnē, ar kuru sadzīvē un arī pārvaldībā tradicionāli asociējas kultūras jēdziens. Ikatra kultūras jēdziena lietošana specializētā nozīmē tiks tekstā īpaši atrunāta.

² turpmāk tekstā – Lasāmgrāmata.

vismaz divi būtiski iemesli sociālās vides akadēmiskajai izpratnei veltītas studiju burtnīcas sagatavošanai:

1) mūsu rīcības (t.sk. gan valstiskās, kas atspoguļotas politiskajos dokumentos, gan arī nevalstisko organizāciju, biznesa, sadzīvīskās u.c.) ir atkarīgas no konceptuālās izpratnes – spilgts piemērs te ir veselības aprūpe: jo atbilstoši klasiskajai veselības paradigmai³, kas uzsver, ka veselība ir ne vairāk kā fizisko slimību trūkums, praktisko atbildību par veselības problēmu risināšanu uzņemas dabaszinātniski izglītots mediķis un to atbalstošais tehniskais un administratīvais personāls / institūcijas. Taču, ja mēs sabiedrības veselību izprotam holistiski (sīkāk skat. nodaļu „Kultūras izvēlētas iezīmes”), tad tās aprūpi realizē nu jau cieši sadarbojošos speciālistu komanda, kurā ietilpst ārsti, psihologi un psihoterapeiti, sociālie darbinieki, izglītotāji, ekologi, ainavu arhitekti u.c.). Līdz ar to, „nav labākas prakses par labu teoriju”;

2) Latvijas sociālajai videi raksturīga īpaši izteikta nenoteiktība (sīkāk par nenoteiktību skat. nodaļu „Kultūras interpretācija...”), kas izpaužas t.sk. kā haotiskums sociālās vides pārvaldības sektoriālajā struktūrā (komunikācija, izglītība, veselība, sociālā aprūpe, ekonomika, kultūra u.c.) – institucionālā fragmentācija (sadrumstalotība), rīcību neracionāla dublēšanās, ētiskais pretrunīgums lēmumos u.c. Sociālās situācijas, institucionālo struktūru, realitātes izpratnes (patiesību un vērtību) dinamika mūsdienu strauji mainīgajā postmodernajā pasaulē⁴ nosaka vides procesu vispārīgās izpratnes („skats uz pasauli no putna lidojuma”) nozīmi sekmīgā šīs plūstošās, mainīgās vides pārvaldībā („sistēmas izpratne, dzīves pulsa izjūta”) – kas gan, protams, nemazina konkrēto lietišķo zināšanu vajadzību, svarīgumu. Attiecīgi, sociālā vide

³ **paradigma** – pasaules uzskats / redzējums, galvenie teorētiskie pieņēmumi (konceptuālais ietvars) realitātes izpratnē, domāšanas modelis, problēmu izvirzīšanas un risināšanas metodoloģija, kas raksturīgi noteikta kultūrai / subkultūrai, izziņas sfērai. Mēs varam runāt par fundamentāli atšķirīgajām paradigmām – piemēram, zinātnei un reliģijai – kā arī, teiksim, par atsevišķas zinātnes disciplīnas paradigmu. Aprakstītajā izpratnē termins kļuva populārs pēc amerikāņu filosofa un zinātnes vēsturnieka T.Kūna grāmatas (Kuhn, 1962) iznākšanas.

⁴ **postmodernisma** kā mūsdienu Rietumu sociālās pasaules specifikas īsu konceptuālu raksturojumu skat. Pielikumā Nr. 1.

kontrastē ar dabas vidi (ekosistēmu), kuras funkcionēšanā nenoteiktības ir vājāk izteiktas (diskusiju par to skat. tālāk tekstā), bet pārvaldības institucionālajai sistēmai raksturīga lielāka sakārtotība un stabilitāte.

Globālā krīze: sociāli psiholoģisko sakņu (sociālās vides lomas) atzīšana / apzināšana

Cilvēces globālā krīze caurauž visas trīs cilvēka pasaules pamatdimensijas – ķermeni, psihi, vidi⁵ – un tās eskalācija ilgtermiņa perspektīvā apdraud cilvēka kā sugas izdzīvošanu, kā arī pakāpeniski degradē cilvēka dzīves kvalitāti. Šīs krīzes (t.sk. ekoloģisko un fiziskās veselības problēmu) sakņu izpratnē un risinājumu meklējumos īpašu nozīmi šodien iegūst sociālā vide – to uzskatāmi atspoguļo, piemēram, uzmanības akcentu transformācija globālā līmeņa starpvalstu saietos – ja t.s. Rio'92 samitā⁶ tika uzsvērtas pirmām kārtām ekoloģiskās problēmas, tad nākošajā, Johannesburgas samitā⁷ jau vairāk tika diskutēts par globālās krīzes sociālajiem aspektiem: uzsākot Johannesburgas samitu jau vairs nebija nekādu šaubu par to, ka kopš Rio'92 uzsāktie ilgtspējīgas attīstības koncepcijas īstenošanas mēģinājumi faktiski ir bijuši neveiksmīgi, un ka jebkuri mēģinājumi risināt vides problēmas lemti neveiksmei, ja nenotiks izmaiņas sabiedrības uztveres paternos, dominējošās vērtību sistēmās, sociālo attiecību modeļos⁸. Arvien biežāk dažādos vides un attīstības problemātikai veltītos izdevumos tiek citēti savulaik Lintona Koldvela⁹ teiktie vārdi, kas kodolīgi atspoguļo problēmas esenci, uzsverot, ka – tēlaini izsakoties – ekoloģiskās

⁵ *šeit un turpmāk*: cilvēka **vides** jēdziens ietver laiktelpas visu to ārējo apstākļu (abiotisko, biotisko un antropogēno / sociālo) kopumu, kas atrodas fiziskā un psihiskā mijiedarbībā ar cilvēku, ietekmējot tā dzīvības (bioloģiskos) un psihiskos procesus, un attiecīgi nosakot cilvēka izdzīvošanu un veselību / komfortu (Jūrmalietis, 2005).

⁶ *UNCED – United Nations Conference on Environment and Development* (neoficiāli – *The Earth Summit*), Riodežaneiro, 1992. gada 3.-14. jūnijs.

⁷ *World Summit on Sustainable Development*, Johannesburga, 2002. gada 26. augusts-4. septembris.

⁸ protams, ekoloģisko problēmu sociālais konteksts netika ignorēts arī Rio'92; faktiski, tieši kopš šīs ANO konferences starptautiski plašu lietojumu ieguva **ilgtspējīgas attīstības** jēdziens, kurā uzsvērtā cilvēkapaules triju dimensiju – vides (precīzāk, ekoloģiskās), ekonomiskās un sociālās – savstarpējā sasaiste.

⁹ *Lynton Keith Caldwell*; patlaban – politikas zinātni, un sabiedrības & vides problēmu emeritētais profesors, Indiānas Universitātē Blūmingtonā, ASV.

problēmas ir tikai ārējais simptoms globālo (un pirmām kārtām, eiro-amerikānisko) kultūru pārņēmušajai sociāli psiholoģiskajai krīzei:

“Vides krīze ir ārējā izpausme krīzei mūsu prātā un garā. Tā ir vislielākā kļūda – uzskatīt, ka vides krīze ir saistīta tikai ar apdraudētu savvaļas dabu, cilvēka radīto koplību, vides piesārņojumu. Tas viss, protams, ir daļa no šīs krīzes, taču – kas ir daudz svarīgāk – vides krīze ir saistīta ar to kāda tipa būtnes mēs esam un par kādām mums jāklūst, lai mēs varētu izdzīvot”.

Sociālā vide: pamatdimensijas, psihotopa koncepcijas praktiskā nozīme

Sociālā vide ir tā augsne, kurā sakņojas cilvēces globālā krīze tās dažādajās izpausmēs (t.sk. ekoloģiskās, ekonomiskās, veselības u.c. problēmas), un līdz ar to tā ir videszinātnieku īpašas kognitīvās¹⁰ intereses sfēra. Sociālās vides izpētei, tāpat kā jebkuram pētījumam ir nepieciešama objekta iezīmēšana, definēšana, taču līdzīgi kā vide kopumā, arī sociālā vide ir semantiski plašs un bieži pretrunīgi interpretēts jēdziens. Vispārīgā nozīmē sociālo vidi var definēt kā telpu, kurā realizējas indivīdu savstarpējās mijattiecības (komunikācijas) cilvēku populācijas kā kopuma ietvaros. Šai telpai ir noteikta fiziskā struktūra (biotops), kurā antropogēni pārveidotā ekosistēma (dabas vide) savijas ar t.s. cilvēka sistēmām (arhitektonisko jeb būvēto vidi šī vārda plašākajā nozīmē), kā arī nemateriālā jeb sociāli psiholoģiskā dimensija (psihotops). Sociālās vides ar tajā integrēto cilvēku kopienu detalizētāks iedalījums / strukturējums atkarīgs no kultūras / sabiedrības pamatfunkcijām, tādēļ mēs to skatīsim zemāk, pēc šo kultūras funkciju analīzes.

Simbolisks (un nedaudz hiperbolizēts) piemērs biotopa un psihotopa attiecībām var būt japāņu haiku (trīsrinde, kurā skopi atspoguļota kāda necila situācija):

Uz ūdenskrituma

Parādās ūdens

Un nogāžas.

¹⁰ **kognitīvs** – saistīts ar izziņu.

Burtiskajā, fiziskajā nozīmē te nav nekā ievērtības cienīga – taču, teiksim, dzenbudisma (skaidrojumu skat. zemāk) adeptam šāda haiku ir neverbalizējama, dziļi estētiska, atskārsmi sniedzoša, pat mistiska pārdzīvojuma avots: necilajā haiku tiek saskatīta, izjauta nozīmīga jēga. Japāņu kinorežisoram Akiram Kurosavai ir sekojošs šo apgalvojumu ilustrējošs komentārs par citēto haiku: „Kad es pirmo reizi izlasīju šo trīsrindi, biju pārsteigts. Man tā likās kā amatiera sacerēta. Taču es jutu, kā haiku dzejoļa vientiesīgais, skaidrais vērojums un tiešā, vienkāršā izteiksme it kā iesita man pa galvu... es jutos nokaunējies, apzinoties savas virspusējās zināšanas un nekompetenci. Mana jūsma par pašsacerētajiem haiku dzejoļiem... noplaka pilnīgi un galīgi” (Eglīte, 1997).

Psihotopa izpratnes īpašo pragmatisko¹¹ nozīmi (t.sk. ilgtspējīgas attīstības realizācijas interešu perspektīvā) nosaka cilvēka psihi (un attiecīgi arī uzvedības) īpatnības, pat paradoksalitāte: jo cilvēku vides, veselības un pat ekonomiskās uzvedības izvēles / lēmumi bieži nebūt nav racionāli, indivīda izdzīvošanai labvēlīgi, objektīvu zināšanu noteikti – situācija, ko trāpīgi un kodolīgi atspoguļo apgalvojums par neadekvātas uzvedības cēloņu sakņošanos tajā apstākļī, ka saikne starp vidi, vides redzējumu un cilvēka uzvedību nav loģiska, bet gan *psiholoģiska* (Bell et al., 2000). Cilvēka psihi paradoksalitāte īpaši spilgti izpaužas, piemēram, anoreksijas¹² parādībā, situācijas psiholoģiskajam pašvērtējumam te nonākot krasā pretrunā ar tās pašsaprotamo objektīvo izvērtējumu.

Kultūras koncepcija sociālās vides izpratnei

Sociālajā vidē notiekošie procesi (jo īpaši sabiedrības locekļu domāšanas un rīcības īpatnības) izprotami tikai konkrētās kultūras¹³ kontekstā – jo tieši

¹¹ **pragmatisms** – šeit: praktiskais noderīgums.

¹² *anorexia nervosa* – ēšanas traucējums, kas raksturojas ar neadekvātām bailēm no ķermeņa svara pieauguma, un attiecīgi badošanos, intensīviem fiziskiem vingrinājumiem iedomātā liekā svara samazināšanai.

¹³ pirmajā tuvinājumā definēsim kultūru kā vēsturiski izveidojušos cilvēku kopienu ar kopējiem iemācītās domāšanas un uzvedības standartiem; turpmākajā tēmas izklāstā izvērsīsim un precizēsim kultūras koncepciju, šeit tikai akcentējot kultūras īpaši dinamisko raksturu mūsdienu postmodernajā sabiedrībā.

kultūra / kultūrvēsturiskā vide specifiski aktivizē sabiedrībā dominējošos arhetipus, attīsta vērtību un kognitīvās sistēmas, ģenerē sociālo attiecību modeļus u.c., ietekmējot – pat determinējot – sabiedrības locekļu apziņu un attiecīgi nosakot t.sk. cilvēku atbildes reakcijas uz straujajām izmaiņām mūsdienu pasaulē, mediju ietekmi, reklāmas psihomanipulācijām, sociāli ekonomisko situāciju u.c. Faktiski, jebkurš cilvēks ir savas kultūras psiholoģisks (un lielā mērā arī bioloģisks) produkts¹⁴, un pat apzinādamies sava sociāli noteiktā domāšanas veida un pārdzīvojumu neadekvātumu, viņš vairumā gadījumu tomēr nespēj atbrīvoties no savas „sociālās iedzimtības”¹⁵ žņaugiem gluži tāpat kā konkrēts organisms savās bioloģiskajās un ekoloģiskajās iespējās ir ģenētiskās iedzimtības ierobežots (attiecīgi, M.Gorkija slavenais teiciens „rāpot dzimušais lidot nespēj” te saprotams gan burtiskā, gan pārnēstā nozīmē). Bieži gan cilvēks šo ierobežotību tomēr neapzinās un uzskata, ka ir brīvs savas rīcības izvēlē vai vismaz domāšanā. Taču, kā atzīmē, piemēram, amerikāņu ārsts, neirofiziologs un psihoanalītiķis Džons Lilli (Lilly, 1975), domas, kuras mēs uzskatām par savām, oriģinālām faktiski 99% apjomā ir citu cilvēku noteiktas. Mēs domājam, ka mūsu priekšstats par lietām un tas, kā mēs uz tām reaģējam ir mūsu, personīgs, specifiski individuāls – taču īstenībā tā ir mentālo konstrukciju kopa, kuru pakāpeniski izveidojuši mūsu priekšteči daudzu paaudžu gaitā: mēs šīs konstrukcijas tikai reproducējam, lai paliktu harmonijā ar mūs aptverošo biofizisko un sociālo vidi. Rietumu kultūras pārstāvim var, piemēram, likties, ka apgūstot Austrumu filosofiju vai praktizējot primitīvo kultūru šamanismu viņš ir veiksmīgi izlauzies no „uztveres būra” – taču vairumā gadījumu apziņas patterns nav būtiski mainījies: tas ir tikai ieguvis „eksotisku dizainu / ārējo apvalku”. Teiksim, mehānistiskās / eksoteriskās kristietības adepta ticība Dievam kā personai¹⁶ un

¹⁴ diskusiju par bioloģisko faktoru izvērtējumu kultūrpsiholoģiskajā perspektīvā skat. zemāk.

¹⁵ amerikāņu antropologa Ralfa Lintona (Linton, 1936) paš-paskaidrojošs termins.

¹⁶ “Hinduisms var dot tikšanos tikai ar dievišķo enerģiju, un tas ir virspusēji, nepilnīgi – toties kristietība dod kontaktu ar Dievu kā personu, un tas jau ir daudz augstāks līmenis!” intervijā TV kanālam BBC uzsver Rufuss Pereira, Starptautiskās eksorcistu asociācijas viceprezidents; šīs asociācijas biedri ir ordinēti katoļu mācītāji, kuri organizācijā var iesaistīties gan tikai ar sava bīskapa atļauju.

paradīzei kā lineāri mūžīgai svētlaipei, kuru sasniegt var dzīvojot atbilstoši kristīgās ētikas prasībām (piemēram, „svētās sestdienas” svinēšana, lai izpatiktu Dievam, kurš kaut kur no augšas vēro „grēciniekus”) ir spilgts piemērs reliģijas interpretācijai Ņūtona pasaules uztveres perspektīvā, mehānistiskās zinātnes atziņu pārnesei uz reliģiju¹⁷.

Kultūrkonteksta determinējošā, manipulatīvā ietekme uz prātu un uzvedību – kā to vērtēt? Tas ir lāsts vai svētība? Faktiski, tā ir maksa par kultūras kā izdzīvošanas instrumenta (konkrētāk par to skat. tālāk) izmantošanu – mēs te varam vilkt tēlainas paralēles ar savvaļas un domesticētajiem dzīvniekiem: pirmajiem ir brīvība, taču nav tās aprūpes, drošības, kas būrī mītošajiem dzīvniekiem. Tiesa, domesticētais dzīvnieks ir pilnībā atkarīgs no sava kopēja žēlastības – līdz ar to, ļaunprātīga saimnieka kanārijputniņš ir līdzīgā situācijā kā despotiskā kultūrā mītošs cilvēks¹⁸. Totālās kognitīvās brīvības ideja pirmajā brīdī varētu likties ļoti pievilcīga – ne velti šodien, postmodernajos sociālajos apstākļos arvien vairāk tiek runāts, ka mūsdienu psihoterapijas uzdevums nav veicināt cilvēka sociālo adaptāciju, bet gan stimulēt viņa sociālpsiholoģisko dumpi. Attiecībā uz cilvēka kreativitātes attīstību, etnocentrisku¹⁹ aizspriedumu pārvarēšanu utml., šāds dumpis patiešām arī ir atbalstāms – tomēr atklāts paliek jautājums par izziņas ierobežojumu pilnīgas pārvarēšanas lietderīgumu. Tā, piemēram, cilvēka saprāta attīstību, kas, cita starpā, bija saistīta ar sava „es”, nāves, bezgalības utml. apzināšanos pavadījusi arī patiešām nepieciešamu

¹⁷ Interesants piemērs kultūrvēsturisko sakņu neapzinātajai ietekmei uz mūsu psihi un nereti irracionālas uzvedības ģenerēšanai ir maģiskā pasaules uzskata mantojums (sīkāk skat., piemēram, Jūrmalietis, 1999).

¹⁸ tādēļ arī, vērtējot kultūru kā instrumentu cilvēka izdzīvošanas un komforta problēmu risināšanai mēs nereti saduramies ar kultūru kā problēmas avotu: valsts kā personības apspiešanas instruments, uzmlzusi birokrātiskā sistēma, nodokļi varasvīru luksusdzīvei, indivīds, kas psiholoģiski jūtas kā nenožīmīga skrūvīte varenajā valsts mašīnā utml. Kultūras ideāla attīstība būtu paralelizējama ar procesiem dabā – piemēram, ķērpi, kura organismu veido mijiedarbojošās aļģes un sēnes: ķērpja sugu evolūcijā iezīmējas virzība no parazitiskām uz simbiotiskām attiecībām starp sēni un aļģi.

¹⁹ **ethnocentrism** ir uzskats, ticība, ka pašu kultūra ir pārāka, labāka par citām kultūrām. Vājākā izpausmē etnocentrism saistīts ar tendenci skatīt, vērtēt citas kultūras savai kultūrai raksturīgo uzskatu prizmā. Etnocentrism var izpausties arī visai agresīvā formā (piemēram, rasisms, reliģiskā neiecietība).

psiholoģisko aizsardzības mehānismu / barjeru attīstība – jo var jau izteikt savu izbrīnu, ka cilvēks psiholoģiski nespēj pieņemt savu nāvi un formāli saprazdams, ka ir mirstīgs, ikdienas dzīvē tomēr uzvedas tā it kā būtu nemirstīgs – taču iedomāsimies, kas notiktu, ja cilvēkam izdotos *izjust* savu mirstīgumu Visuma bezgalības kontekstā... vai cilvēks vispār spētu dzīvot? Cits piemērs – placebo efekts²⁰, kas demonstrē nezināšanas, nepareizas informācijas terapeitisko spēku. Vai arī – pasaules nepabeigtība, noslēpumainība kā tās īpašas psiholoģiskās pievilcības nosacījums (starp citu, noslēpumainība ir arī viens no būtiskākajiem vides emocionālā novērtējuma kritērijiem) u.c.

Kultūra kā vajadzību apmierināšanas instruments

Bet kas tad īsti ir kultūra? Šo vārdu mēs ikdienā lietojam un tā nozīmi it kā intuitīvi saprotam – bet vai tiešām saprotam? Un kā kultūra var būt palīdzīga cilvēkam viņa vajadzību apmierināšanā? Nedaudz jau ieskicējuši šo tēmu, mēs tagad mēģināsim jau konkrētāk atbildēt uz izvirzītajiem jautājumiem, vienlaikus raksturojot kultūru kā sociālās vides interpretatīvo ietvaru²¹.

Un tā, visi organismi saduras ar fundamentālu problēmu – izdzīvošanas problēmu. Un tas, kurš nespēj pielāgoties savai videi, ir lemts bojāejai. Tādēļ mikroorganismiem, augiem un dzīvniekiem evolūcijas procesā izveidojušās dažādas bioloģiskās un ekoloģiskās adaptācijas to dzīves videi. Tā, piemēram, garneles *Sergestes* kāpuriem (skat. 1.att.), kas mīt jūru planktonā²², uz ķermeņa ir daudz fantastiskas formas izaugumu, kas šim vēžveidīgajam palīdz noturēties ūdens masā, skropstiņtārpi *Tubifex* skābekļa deficīta apstākļos paātrina ķermeņa pakalējās daļas kustības savu elpošanas virsmu intensīvākai aerēšanai, kažokzvēriem aukstā ziemā pabiezinās ķermeņa apmatojums utt. Adaptācijas

²⁰ **placebo efekts** – slimniekam dodot farmakoloģiski neiedarbīgu vielu, kuru pacients uzskata par medikamentu, tiek panākts fizisku vai psihisku slimību ārstējošs efekts (**nocebo** – pretējais efekts, ko rada rada ticība kaitīgai ietekmei); novērots, ka ārstējošā ietekme būtiski atkarīga no pacienta iztēles spilgtuma.

²¹ izvērstā Latvijas kultūrvides analīze iekļauta Lasāmgrāmatā (I daļa).

²² **planktons** – organismi, kas brīvi peld ūdens masā; nespēj aktīvi veikt migrācijas un pretoties straumes pārnesei.

instrumentiem pieskaitāma arī sadarbība (piemēram, vilku kopējās medības, lielo zālēdāju dzīvnieku grupveida aizsardzība pret plēsoņām) un spēja mācīties (kā eksperimenti parāda, tā piemīt pat zemākajiem dzīvniekiem, piemēram, sliekām u.c. tārpiem). Šo pēdējo instrumentu īpaša akcentācija raksturīga tieši cilvēkam un saistīta ar kultūras attīstību, citiem vārdiem, ar kopienas / populācijas iekšējās integrācijas padziļināšanos / evolūciju, populācijai kļūstot par sava veida vienotu superorganismu.

Kultūru ir visai grūti definēt – izsakoties amerikāņu antropologa K.Gīrca (Gīrcs, 1998) vārdiem, te valda plaša „teorētiskā difūzija” – taču mūsu praktiskās vajadzības analīzes iesākamam apmierina antropologa J.B. Teilora klasiskā izpratne: kultūra kā cilvēku grupai kopēja zināšanu, ticējumu, vērtību, uzvedības modeļu, sociālo institūciju utt. sistēma, kuru grupas locekļi spēj kognitīvi apgūt un nodot kā laikabiedriem, tā nākamajām paaudzēm; citiem vārdiem, kultūras jēdziens saistīts ar cilvēka dzīves iemācīto²³ (sociāli psiholoģiski pārnesto) aspektu pretstatīšanu ģenētiski pārmantotajiem (jāpiebilst, ka šādā izpratnē kultūras jēdziens attiecināms arī uz citiem dzīvniekiem – pērtiķiem, daudziem putniem u.c.). Tā, piemēram, jebkuram cilvēkam piemīt zīšanas, seksuālais utt. instinkts – taču tas kā viņš atbilstošo bioloģisko vajadzību apmierina jau ir kultūras specifiski noteikts (teiksim, izsalkuma apmierināšana: maltītes kultūrspecifiski estētiskie, komunikatīvie, reliģiskie / meditatīvie, temporālie²⁴ u.c. aspekti, piemēram, kāzu svinības, biznesa pusdienas, tējas ceremonija, pikniks utt.). Sadzīvē un pārvaldībā terminu „kultūra” bieži lieto šaurākā nozīmē, attiecinot tikai uz tiem kultūrdzīves aspektiem, kur asi izpaužas kultūrspecifiskums²⁵, piemēram, arhitektūras pieminekļi, nacionālā virtuve,

²³ protams, ne visa iemācītā uzvedība ir kultūras noteikta (piemēram, dzīvnieku nosacījuma refleksu veidošana u.c.).

²⁴ **temporāls** – saistīts ar laiku, *šeit*: maltītes ieturēšana noteiktā laikā.

²⁵ ir arī vēl citas sašaurinātās izpratnes, piemēram, kultūra kā kvalitāte (“augstā” un “zemā” kultūra, “uzvedības kultūra” [t.sk., piemēram, „savstarpējo attiecību kultūra”, „galda kultūra”], apgalvojumi “šajā valstī ir maz kultūras”, „mums bagāta kultūras dzīve: teātri, muzeji, koncertzāles”). Tiesa, šis sašaurinātais skatījums nav tik nekorekts, „nezinātnisks”, kā pirmajā brīdī varētu likties, jo faktiski demonstrē distancēšanos no cilvēka dzīves „kaili” bioloģiskajiem aspektiem.

tautastērpi (Rietumu sabiedrībā parasti ikdienā nelietoti), folklorā, etniski specifiskie svētki u.c. – šādā skatījuma kultūra ir resurss tūrisma industrijas attīstībai, valsts politiskā tēla veidošanai, identitātes izjūtas kā sociāli psiholoģiskas vajadzības apmierināšanai u.c., un turklāt arī avots starptautiskā finansējuma piesaistei kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanai.

Un tā, cilvēka kultūra ir specifisks izdzīvošanas instruments, kas gan palīdz cilvēkam adaptēties apkārtējai pasaulei, gan arī šo pasauli pārveido atbilstoši cilvēka objektīvajām vai subjektīvajām vajadzībām. Pasaules antropogēnā pārveidošana (ekosistēmu inženieru sugas²⁶ efekts) ir bijusi tik veiksmīga, ka cilvēks šobrīd dzīvo faktiski divās pasaulēs – dabas un paša radītajā, pie kam (lai cik paradoksāli tas pirmajā brīdī arī neliktos) šodien konkrēta cilvēka izdzīvošana vairāk atkarīga no viņa spējām pielāgoties sociālajai (proti, paša izveidotajai) un nevis dabas videi²⁷ (īpaši spilgti tas izpaužas eiro-amerikāniskajā kultūrvidē; tiesa, pasaulē iesākušos globālo klimata pārmaiņu efekti liecina, ka situācija drīz var būtiski mainīties): zināšanas par finansu fondiem, kā arī likumdošanas piedāvātajām iespējām un noteiktajiem ierobežojumiem, līdzcilvēku psihomanipulācijas prasmes utml. konkrētam indivīdam ir pragmatiski nesalīdzināmi vērtīgākas nekā ekosistēmu funkciju izpratne. Tā amerikāņu naturālists E. Tompsons-Sētons sava romāna varoņa, Ziemeļamerikas aborigēnās kultūras pārstāvja vārdiem: „Mana dzīve ir mežu gudrība. Bet tā kā meži arvien vairāk izgaist, pēc nedaudz gadiem vairs nebūs neviena koka, un tad mana gudrība nebūs nekas vairāk kā muļķība. Šai zemē tagad mīt visvarens spēks – tirdzniecība, un šis spēks aprīs visas lietas un beidzot pašu cilvēku” (Tompsons-Sētons, 1936). Atzīmēsim tomēr, ka eiroamerikāniskās kultūras ietekme uz citiem ekosistēmas iemītniekiem ne vienmēr ir destruktīva – tā, piemēram, atkritumu izgāztuves kalpo par dzīvesvietu putniem un zīdītājiem, pļaušana un noganīšana nodrošina dabisko pļavu

²⁶ spilgts šādas sugas piemērs Latvijā ir Eiropas bebrs, kura ekosistēmu pārveidojošās aktivitātes ir vispārzināmas.

²⁷ protams, cilvēces eksistences pamatnosacījums tomēr ir tieši dabas vides / ekosistēmu resursi (ilustrācijai lasītājam tiek piedāvāts virszemes iekšējo ūdeņu cilvēkam nozīmīgo funkciju uzskaitījums; skat. Pielikumu Nr. 2).

uzturēšanu (respektīvi, īpaši vērtīgo un Eiropas Savienības likumdošanā atzīto augu sugu saglabāšanu), jūrā nogremdētie kuģu vraki veido mākslīgos rifus dzīvības t.sk. zivju populāciju uzturēšanai / attīstībai, dārzs vai kapsēta putnu sugu daudzveidības ziņā var būt bagātāks par tam līdzās esošo mežu utt. Šīs biodaudzveidību bagātinošās rīcības gan vairumā gadījumu nav apzināti orientētas uz mūsu „mazāko brāļu” aizsardzību, taču atspoguļo ekotehnoloģiju²⁸ kā metodi, pat paradigmu kultūras un dabas vides ilgtspējīgas simbiozes veicināšanai. Ekotehnoloģiskā saimniekošanas koncepcija un konkrētie tās pielietojumi sīkāk skatīti, piemēram, studiju burtniecā „Ekotehnoloģijas lauku vidē” (Jūrmalietis et al., 2003).

Būtiski piebilst, ka veicinot bioloģisko vajadzību apmierināšanu, kultūra vienlaikus ir attīstījusi cilvēka psihosociālās vajadzības – un ideālā gadījumā tās arī apmierina (tātad, cilvēks ir atkarīgs no kultūras ne tikai tieši fiziski, bet arī psiholoģiski). Šī pozīcija konceptuāli atsegta, izmantojot psiholoģiskajā un pedagoģiskajā literatūrā plaši pazīstamo A.Maslova cilvēka vajadzību hierarhisko modeli – neizvēršot tālākus detalizētus komentārus tekstā, lasītājs tiek aicināts izpētīt 1.att.

Un tā, teikto summējot un papildinot: kultūras ilgtspējīgai pastāvēšanai un funkciju realizēšanai (cilvēka vajadzību apmierināšana) ir vairāki pamatnosacījumi (pēc Haviland, 2002):

- ⇒ **komunikācija** jeb saziņa (te īpaši akcentējama valoda), kas rezultējas sadarbībā,
- ⇒ **izglītība** – konkrētai kultūrai adekvātas uzvedības apgūšana,
- ⇒ spēja sabalansēt indivīda un sabiedrības kā veseluma intereses. Sabiedrības interešu dominēšana nozīmē stresu indivīdam un attiecīgi psihisko slimību un

²⁸ **Ekotehnoloģija / ekoloģiskā inženierija** ir interdisciplināra ekoloģiski orientēta lietišķa zinātne, kas pēta un praktiski izmanto ekosistēmu dabiskās funkcionālās īpašības dažādu dabas aizsardzības un saimniecisko vajadzību apmierināšanai: ekotehnoloģiskā darbība saistīta ar ekosistēmu manipulēšanu / pārstrukturēšanu, rekonstruēšanu vai jaunu ekosistēmu veidošanu notekūdeņu attīrīšanas un atkritumu apsaimniekošanas, pārtikas ražošanas, lauksaimniecības kaitēkļu apkarošanas, sugu aizsardzības, mājokļa izveides, enerģijas ražošanas u.c. nolūkos.

antisociālas uzvedības eskalāciju (noziedzība, pašnāvības, alkoholisms, atsvešināšanās) [skat. iepriekšējās zemspītras piezīmes par kultūru kā problēmasavotu],

⇒ mūsdienās: spēja pielāgoties “strauji mainīgajai pasaulei”.

Lasītāju, kas praktiski darbojas vides pārvaldības jomā, iespējams, var mulsināt šī kultūrzinātniskā perspektīva un tai atbilstošā terminoloģija sociālās vides konceptuālajā interpretācijā – tomēr šī kultūrzinātniskā izpratne nav principiālās pretrunās ar tradicionālo vides pārvaldības skatījumu: ilustrācijai piedāvājam fragmentu no I.Maranas, vides zinātņu maģistres (vides pārvaldības apakšnozare)²⁹ studiju materiāla (Pielikums Nr. 3; pilnu tekstu skat. Lasāmgrāmatas I daļā). Lasītājs var patstāvīgi saskatīt paralēles abās izpratnēs.

Konkrētas kultūras mērķorientācija, vērtību sistēma, funkciju realizācijas specifika tiek atspoguļota valstu un pašvaldību / kopienu politiskajos dokumentos, un šīs deklarētās politikas realizācijai tiek izmantoti dažādi politikas instrumenti, t.sk. zinātniskie (piemēram, ekoloģiskās, medicīniskās u.c. zināšanas un prasmes), likumdošanas, ekonomiskie, institucionālie, saziņas (komunikācijas) un izglītības, kā arī plānošanas, monitoringa (t.sk. prognozēšanas), kontroles.

Izvērtējot konkrētu kultūru / sociālo vidi cilvēka vajadzību apmierināšanas un šīs kultūras ilgtspējīguma perspektīvā, kā arī apsverot tās pārvaldības uzlabošanas iespējas, pirmām kārtām nepieciešams identificēt galvenos vajadzību sektorus, tos atspoguļojošos resursus, pieejamos apsaimniekošanas instrumentus, kvalitātes indikatorus. Šajā identifikācijā tomēr ir zemāka vienprātība / noteiktība kā dabas vides apsaimniekošanas gadījumā (sīkāk par nenoteiktību sociālās vides / kultūras analīzē skat. zemāk). Lasītāja kritiskam izvērtējumam piedāvājam vienu versiju sociālās vides iedalījumam / raksturojumam, proti, maģistra studiju programmas „Vides pārvaldība” studentu izstrādātās Sociālās vides sektora ilgtspējīgas attīstības rīcības programmas vadlīnijas Carnikavas pagastam – šeit, burtnīcā mēs uzrādam tikai galvenos atslēgas vārdus, plašāks teksta fragments ir pieejams Lasāmgrāmatas II daļā.

²⁹ patlaban strādā Valsts aģentūras „Mājokļu aģentūra” mājokļu attīstības departamentā.

Lai arī tā, protams, ir tikai viena no interpretatīvajām versijām, tomēr programmas autoru kompetence ir vērā ņemama – būdami studenti, viņi vienlaikus profesionāli strādā dažādos sociālās vides pārvaldības sektoros.

Sociālās vides sektorālais iedalījums.

I. LABKLĀJĪBA

- Demogrāfiskais³⁰ stāvoklis
- Demokrātija³¹: sabiedrības iesaiste pārvaldībā, t.sk. nevalstiskajās organizācijās un arodbiedrībās, darba devēju organizācijās, politiskajās partijās...

Sociālie pakalpojumi sociāli neaizsargātāko iedzīvotāju grupām (invalidi, bezpajumtnieki, ilgstoši bezdarbnieki, personas virs darbaspējas vecuma, bāreņi u.c.)

- Drošība: valsts un pašvaldību policija, glābšanas dienesti u.c.
- Veselības aizsardzība: ārsts, zobārsts, slimnīca, aptieka

II. KULTŪRA (šī jēdziena šaurākajā nozīmē)

- Kultūras mantojums³²: valsts aizsargājamie kultūras pieminekļi, folklorā u.c.

³⁰ **demogrāfija** ir cilvēka populācijas (populācija: vienas bioloģiskās sugas īpatņu kopa) dinamikas izpēte, kas ietver t.sk. šīs populācijas struktūras (vecuma, dzimumu, etniskās u.c.), lieluma, ģeogrāfiskās izplatības u.c. analīzi; iegūtā statistiskā informācija (migrācija, mirstība, dzīves ilgums u.c.) tiek izmantota populācijas dzīves apstākļu raksturojumam. Demogrāfijas disciplīna tiek skatīta kā populāciju bioloģijas un ekoloģijas sastāvdaļa.

³¹ **demokrātija** – politiskā sistēma, kuras pamatiezīme ir sabiedrības brīva iesaiste politiskajos procesos; tā ietver sabiedrības atklātās diskusijas, referendumus par nozīmīgiem sabiedrības dzīves jautājumiem, valdības un pašvaldību brīvas vēlēšanas, tiesības atsaukt ievēlētos valdības pārstāvjus, ja tie nav attaisnojuši sabiedrības cerības utml. Kā pretstats tam ir diktatūra – valsts, kuru kontrolē no sabiedrības neatkarīga, ar absolūtu politisko varu apveltīta persona vai personu grupa.

Demokrātijas pamatprincipi ir 1) sociālā vienlīdzība un brīvība, un 2) vairākuma vara, t.i. sabiedrības vairākuma griba nosaka politiskos lēmumus. Tomēr, tiek nošķirta t.s. procedūras demokrātija (kas saistīta ar vēlēšanām u.c. sabiedrības politisko līdzdalību) un ievēlētās varas politiskās darbības rezultātu demokrātiskums ekonomikas, veselības aprūpes, sociālās drošības, izglītības sfērā – jo praksē nereti politisko sistēmu pretenzijas uz demokrātijas tikumu ir ne vairāk kā aizsegs sabiedrības apziņas demagoģiskai manipulācijai savtīgos nolūkos – daudzās demokrātijas valstīs plaši zeļ elitārisms, korupcija, politiskās un ekonomiskās varas saplūsmē, sabiedrībai būtiskās valstiskās informācijas slēpšana. Mūsdienās visai sarežģītā politisko un ekonomisko lēmumu pieņemšanas sistēma rada būtisku barjeru reālai sabiedrības iesaistei valsts politiskajā dzīvē.

³² **kultūras mantojums** – kultūras materiālie un nemateriālie aspekti (angļu valodā attiecīgi *tangible* un *intangible*), kam īpaša vēsturiska, estētiska, identitātes, reliģiska, zinātniska utml. nozīme pagātnes, pašreizējo un / vai nākošo paaudžu dzīvē, piemēram, ainavas, celtnes, ticējumi, parašas, mutvārdu daiļrade u.c. (sīkāk skat. Lasāmgrāmatas I daļu).

- Kultūras pasākumi: kori, deju kolektīvi, dievkalpojumi, zvejnieku svētki u.c.
- Institūcijas: muzeji, tautas nami, koncertzāles, izstāžu zāles u.c.

III. IZGLĪTĪBA

- Pirmsskolas izglītība, pamatizglītība, vidējā izglītība
- Interesešu izglītība: mūzika, sports, tautas dejas, folkloru u.c.

Lasītāja kritiskam izvērtējuma piedāvājam arī Kandavas novada vides / sociālās vides raksturojumam izvēlēto atslēgas vārdu sarakstu (skat. Pielikumu Nr. 4).

Kultūra kā konstruētā realitāte: kultūrhipnoze

Iepriekš ieskicētā kultūras sociāli psiholoģiskā dimensija paplašina mūsu sākotnējo ideju par kultūru kā tikai utilitāru izdzīvošanas instrumentu: kā tēlaini uzsver antropologs K.Gīrcs (1998), paaudžu gaitā cilvēks ir novijis veselu nozīmju, vērtību, simbolu utt. tīmekli un pats tajā tik cieši ieaudies (proti, cilvēks rada kultūru un kultūra viņu – idejas vizuāli metaforisko atspoguļojumu skat. M.Ešera zīmējumā „Zīmējošās rokas”, 2.att.), ka ne tikai domā, bet arī redz, dzird, izjūt pasauli (t.sk arī dabas) un sevi atbilstoši konkrētās kultūras akceptētajai izpratnei³³, un parasti uzskata, ka tieši viņa redzējums ir pašsaprotams, objektīvu realitāti atspoguļojošs, un attiecīgi ar etnocentrisku skatienu vērtē citas kultūras, kuras pasauli izprot atšķirīgi. Nedaudz pārfrazējot antropologu K.Kastanedu (Castaneda, 1972) mēs varam teikt, ka nav jau arī nekāds brīnums – jo mums jau no agras bērnības diendienā stāsta, ka pasaule ir tāda un tāda – līdz mēs tam noticam, un patiešām *ieraugam*, ka „pasaule ir tāda un tāda”. Tā faktiski ir hipnoze – pētnieks A.Krabtrijs (Crabtree, 2002) pat lieto tādu zīmīgu, paš-paskaidrojošu terminu kā „kultūrhipnoze”³⁴. Praktiskās sekas

³³ viegli pārliecināties, ka šis apgalvojums nav pārspīlējums: piemēram, vērojot t.s. „subjektīvās kontūras” (angliski *subjective contours*, piemērus skat. 3.att.) mēs, pateicoties zināšanām par ģeometriskajām figūrām, te fiziski redzam neesošas līnijas. Un „redzēšana” pārnestā nozīmē – spilgts piemērs te ir Z.Freida aprakstītie psiholoģiskās pašaizsardzības mehānismi (šo mehānismu aprakstu skat., piemēram, Breslavs, 1999: šķīrkliis „aizsardzības mehānisms”).

³⁴ „Tādēļ, ka mēs dzīvojam „konsensa (vienprātības) transā”, mēs esam viegli sugestējami, un pieņemam kā reālu to, ko mūsu kultūra ir vienojusies saukt par reālu, bet noliedzam to realitāti, kuru mūsu kultūra ignorē”.

tam ir pirmām kārtām tādas, ka cilvēks, maldīgi iedomādamies, ka viņa dzīve ir orientēta uz kādām absolūtām vērtībām un patiesībām, universāliem ētikas principiem, objektīvu realitāti utml., īstenībā cenšas kontrolēt paša (precīzāk, paša kultūras) radītu realitāti, sociālo konstrukciju, savas uztveres produktu (citiem vārdiem, nereti cenšas risināt sevis paša vai paša kultūras mākslīgi radītas / izdomātas problēmas). Piemēram, kad 2004.gadā amerikāņu futbola „Super Bowl” izcīņas turnīrā, ko klātienē un TV vēroja vairāki miljoni skatītāju, dziedātājs Dž.Timberleiks kopēja dueta laikā futbola starpbrīdī atkailināja savas partneres Dž.Džeksones krūti, sabiedriskā rezonanse bija visai spēcīga, un tika uzsāktas pat tiesas prāvas; savukārt, mūsu tautiete L.Buldure (Zemene) salīdzinoši plašu popularitāti ieguva kā strīkere, puskaila izskrienot futbola laukumā Latvijas-Portugāles mača laikā (sīkāka informācija, piemēram, Interneta portālā <http://www.apollo.lv>) – bet objektīvi vērtējot... tie jau ir tikai piena dziedzeri! Daudzās Dienvidamerikas un Afrikas etniskajās grupās, kur pilnīgi vai daļēji atkailināts cilvēka ķermenis ir sadzīves norma arī L.Buldures kailums nebūtu īpašas intereses objekts. Cits piemērs: savas dzīves bezjēdzīguma izjūta (un, attiecīgi, tās radītās psihiskās un psihosomatiskās³⁵ slimības), ja cilvēkam šķiet, ka viņš „neko nav saniedzis” – taču kas ir sasnieguma kritērijs? Laosā, teiksim, sabiedrībā viscienījamākie cilvēki ir budistu mūki, un te faktiski gandrīz vai katra cilvēka sapnis ir kļūt par mūku – tas diezgan asi kontrastē ar lielu kontu bankā, pop-zvaigznes karjeru, politisko varu u.c. Rietumu sabiedrībā dominējošajiem „sapņiem”. Sava veida ekstremāls uzskats (vismaz eiro-amerikāniskās kultūras vidējā pārstāvja skatījumā) par sasniegumiem un „sapņiem” demonstrēts sekojošajā dzenbudisma kredo: „Tu esi atnācis šajā pasaulē iegūt to, kas tev jau pieder”. Kultūrspecifiskā sociālā konstrukcija, cita starpā, nosaka arī tajā „mītošā” cilvēka komfortu un uzvedību vides / ekoloģisko problēmu perspektīvā – ja, piemēram, Rietumu patērētājsabiedrības tipiskam pārstāvim psihiskajai labklājībai nepieciešams intensīvs resursu patēriņš, tad

³⁵ **psihosomatisks** – ķermeņa un psihi mijattiecības, t.sk. psihiskā stāvokļa ietekme uz fizisko veselību.

nupat pieminētā dzenbudisma adeptam šo komfortu nodrošina vienkārši, necili materiālie objekti kā dziļa estētiskā pārdzīvojuma avots³⁶.

Aprakstītās sociālās konstrukcijas idejas / koncepcijas atzīšana atspoguļo Rietumu sabiedrībā attīstošos postmoderno pasaules izpratni. Lasītājam tiek piedāvāts patstāvīgi izvērtēt sabiedrības sociālās konstrukcijas pastāvēšanas radītās problēmas un (vienlaikus) piedāvātās iespējas konkrētas sociālās vides pārvaldībā.

Kultūras interpretācija: pamatdimensiju sasaiste, nenoteiktības princips, indikatori

Tādejādi, konkrētas kultūrvides / sociālās vides pārvaldībai, kas orientēta uz cilvēka vajadzību ilgtspējīgu apmierināšanu, ir jāietver ne tikai biotopa resursu, bet arī psihotopa problemātika, atceroties pie tam

1) abu dimensiju ciešo sasaisti, ko simboliski attēlo iepriekš minētais garneles kāpurs (1.att.): viņa fantastiski dzelkšņotā ķermeņa forma ir vienlaikus pragmatiska (flotācijas veicināšana) un estētiski pievilcīga; kā piemērus no cilvēka dzīves te var minēt a) seksu, kas saistīts ar sugas fizisku turpināšanu, no vienas puses, un baudu, pašapliecināšanos utt., no otras, attiecīgi nosakot seksa kā ienesīga tirgus sektora attīstību, b) maizi kā pārtikas objektu un vienlaikus dzīvības, cilvēka darba utml. simbolu, pat izjustu svētumu, kura apgānīšana rada

³⁶ atkārtotās atsauces uz dzenbudismu lasītājam var radīt iespaidu par kādas reliģiskās sekas ideju propagandēšanas mēģinājumiem studiju burtnīcā. Formāli dzenbudisms jeb **dzens** patiešām ir sekta, kas veidojusies, savstarpēji integrējoties budisma, daoisma un sintoisma idejām, taču faktiski tā tomēr nav reliģija tradicionālajā izpratnē (dzens reizēm tiek trāpīgi saukts par „ateistisko reliģiju”), bet gan pragmatiska psihotehnika, kas mūsdienu Rietumu sabiedrībā tiek visai plaši pielietota veselības uzlabošanā, saskarsmes harmonizēšanā, profesionālās kreativitātes veicināšanā utt., un savā būtībā ir spilgta izpausme postmodernajam domāšanas veidam. Svarīgi piebilst, ka mūsdienās, atbilstoši postmodernā pasaules uzskata nostādnēm arvien plašāk tiek izmantota ārpus-Rietumu kultūru pieredze adaptācijai strauji mainīgajā mūsdienu pasaulē, t.sk. meklējot alternatīvos scenārijus / metodes vides un veselības problēmu risināšanai (dziedniecība, krīzes apstākļos būtiskie eksistenciālo atbilžu meklējumi, bioloģiskā lauksaimniecība u.c.; kā piemērs te būtu minama arī iepriekš aprakstītā ekotehnoloģija, kas Rietumu kultūrā ienākusi no senās Ķīnas), kā arī cenšoties harmonizēt komunikāciju multikulturālajā globālajā vidē (etniskās spriedzes problēmas, starptautiskā biznesa attīstība u.c.). Dzens varētu būt sava veida simbols šai kultūrpieredzes pārņemšanai.

izteiktas diskomforta izjūtas, piemēram, daudziem vecāka gadagājuma latviešiem, c) fiziskās pasaules objektu, parādību, procesu, t.sk. dabas un sadzīves priekšmetu, „maizes pelnīšanas” rutīnas utml. „apgarotību” reliģiskajās praksēs (piemēram, dzenbudismā, druīdismā; kā pretstats te reliģijas, kurās Dievs ir „izdzīts no pasaules”³⁷) u.c. „Bio-psiho” saikne tiek plaši ekspluatēta arī tirgus vajadzībām; kā nelielu piemēru minēsim kanādiešu degvīnu „Iceberg Vodka”, kura gatavošanā tiek izmantots aisbergu ledus: degvīna reklāmā akcentēta gan aisbergu ūdens tīrība (fiziskās veselības aspekts), gan arī tā romantiskā kvalitāte (<http://www.icebergvodka.com>).

Pasvītrosim, ka šī dimensiju sasaiste atspoguļojas arī idejā, ka cilvēka psiholoģiskās īpatnības, t.sk. estētiskās izvēles specifiskums u.c. sakņojas cilvēka bioloģijā³⁸. Tā, piemēram, evolucionāro psihologu pētījumi, kas demonstrē, ka sievietes sava menstruālā cikla auglīgākajā periodā kā pievilcīgākus atzīst to vīriešu ķermeņa aromātus, kuru sejas ir izteikti bilaterāli simetriskas, tiek interpretēti kā sievietes neapzināta reakcija uz “simetrijas aromātu” kā “godīgu” signālu par vīrieša kā potenciālā bērna tēva fenotipisko un ģenētisko kvalitāti (Thornhill, Gangestad, 1999; Rhodes, 2006). Uzsverot bioloģisko faktoru slēpto saikni ar psihiskajiem procesiem tomēr neaizmirsīsim, ka arī cilvēka bioloģiskās īpašības nav sastingušas, mainās kultūras ietekmē. Tā, piemēram, cilvēka žokļu un atsevišķo zobu izmēri ir ievērojami samazinājušies evolūcijas procesā, pateicoties tehnoloģiju attīstībai, respektīvi, mūsu senču uzsāktajai barības termiskajai un instrumentālajai (akmens rīki) priekš-apstrādei (zemes krāsnis pirms aptuveni 200.000 gadu), kas padarīja barību vieglāk sakošļājamu (jo īpaša nozīme te podniecības attīstībai, kas pieļāva zupu un citas viegli sakošļājamās pārtikas pagatavošanu) (Wrangham et al., 1999); žokļu redukcijas process turpinās pat vēl tagad: XX gadsimtā dentisti nereti bija spiesti

³⁷ šajā sakarā interesanti pieminēt konfliktsituāciju, kas Rietumu sabiedrībā radusies D.Brauna romāna „Da Vinči kods” publikācijas un ekranizācijas rezultātā: Romas katoļu baznīcas pārstāvji (t.sk. arī mūsu kardināls J.Pujāts) ir sašutuši, cita starpā, par to, ka Dieva Dēls, pateicoties apgalvojumiem par viņa attiecībām ar Mariju Magdalēnu ir sabiedrības acīs padarīts „pārlieku cilvēcisks” un līdz ar to arī „grēcīgs”.

³⁸ šī ideja tādejādi akcentē ģenētiskās iedzimtības un sociālās iedzimtības saikni.

pacientiņem izņēmt 4 malējos zobus, jo minētās redukcijas dēļ zobiem vairs nepietika vietas žokļos (no intervijas ar Rīgas Stradiņa Universitātes rektoru Jāni Vētru LTV1 raidījumā „Šeit un tagad”, 06.04.2006). Svarīgi atcerēties arī, ka kultūras ietekme uz cilvēka bioloģiju izpaužas arī cilvēka fiziskajās slimībās, piemēram, Rietumu sabiedrībai raksturīgā dzīvesveida (mazkustīgums, smēķēšana, pārēšanās u.c.) ietekmē uz sirds un asinsvadu sistēmas veselību.

Šīs dimensiju sasaistes atziņas, kā arī iepriekšējā diskusija par kultūrhipnozi un sociālo konstrukciju ļauj mums tālāk izvērst ideju, ka cilvēka uzvedības interpretācijā dialektiski savijas trīs atšķirīgas hipotēzes:

a) sociālais determinisms atspoguļo uzskatu, ka sociālā konstrukcija, sociālās mijattiecības pilnībā nosaka indivīda uzvedību – ģenētiskajiem un ekoloģiskajiem faktoriem te nav nekādas ietekmes.

b) bioloģiskais determinisms pārstāv viedokli, ka mūsu uzvedība un psihiskās īpatnības (t.sk. temperaments, seksuālā orientācija, kreativitāte u.c.) ir atkarīgas tikai no ģenētiskajām īpašībām.

c) ģeogrāfiskais determinisms (saukts arī „vides determinisms”) ir uzskats par ģeogrāfiskā stāvokļa, klimatisko apstākļu u.c. fiziskās dabas vides faktoru noteicošo ietekmi uz cilvēka psihi un attiecīgi uz kultūras veidošanos (piemēram, ka karsts klimats veicina noziedzību, slinkumu, neizvēlīgumu dzimumattiecībās). Šie trīs „determinismi”, protams, katrs pats par sevi ir pārspīlējums, taču tie var kalpot par didaktiski ērtu uzskati, kas palīdzīga izpratnei par cilvēka uzvedību un kultūras attīstību noteicošajiem faktoriem, atceroties, ka reāli šie „ekstrēmi” darbojas savstarpējā nelineārā integrācijā.

2) ka pati kultūras koncepcija ir kognitīvu vajadzību noteikts vienkāršojums – jo tā tomēr ir ilūzija, ka pasauli veido „atomiskas”, viendabīgas, statiskas sabiedrības. Un jo īpaši mūsdienu strauji mainīgajā postmodernisma / multikulturalizācijas laikmetā reāli eksistē faktiski tikai savstarpēji mijatkarīgas (ekonomiski, militāri utml.), mainīgas un nenoteiktas, heterogēnas (pat fragmentētas) cilvēku kopienas: nenoteiktība un iepriekš skatītā sociālā iedzimtība te atrodas dinamiskā vienībā. Nenoteiktību vēl jo lielākā mērā saasina dažādu, pat pretrunīgu kultūras aspektu nelineāra, sinerģiska savīšanās – to

simboliski demonstrē 4. att. atainotā ķeltu krusta evolūcija: krusta sākotnējā dizaina versija³⁹ atspoguļo kristietības (krusts) un pagānisma (aplis) līdzāspastāvēšanu (ķeltu krusti Īrijā parādījās aptuveni 7.gadsimtā), taču tālākajā vēstures gaitā pagānisms integrējies kristīgajā kultūrā: dizainā mēs vairs nevaram izšķirt pagānisko apli – veidojot interesantu ornamentu, tas ir ieaudies krustā. Šāda iekšēja integrācija ir kultūras raksturīga iezīme, un tādēļ jebkurš analīzes nolūkos veikts kultūras sadalījums atsevišķos elementos ir visai nosacīts.

Attiecīgi, kultūra / sociālā vide ir kā semantiskais lauks: tajā nav izšķirams visaptverošs, kultūru izsmeloši un objektīvi raksturojošs strukturējums – jebkura kultūras ietvaros veiktā klasifikācija ir specializēta, atkarīga no mūsu kognitīvajām / pārvaldības interesēm (piemēru skat. augstāk pieminētajās Sociālās vides sektora vadlīnijās Carnikavas pagastam). Tā, piemēram, sociālo grupu izdalīšanai var tikt izmantoti visdažādākie kritēriji – cilvēki grupējami⁴⁰ pēc vecuma, izglītības, etniskās piederības, reliģiskās pārliecības, ienākumu līmeņa, profesijas, iesaistes nevalstiskajās organizācijās utt.; katrā, teiksim, etniskajā vai vecuma grupā vērojamas specifiskas uztveres / domāšanas un uzvedības iezīmes (kuru pārzināšana svarīga, piemēram, marketingam) – taču arī šeit valda nenoteiktība, jo jebkurš cilvēks vienlaikus pieder dažāda tipa grupām, iesaistīts dažādu sociālo lomu izpildē (piemēram, iestādes vadītājs, ģimenes tēvs, vilciena pasažieris, makšķernieks utml.), turklāt, atbilstoši kvantu psiholoģijas nostādnēm, cilvēks jau savā būtībā ir psiholoģiski neviendabīgs, t.i. vienā cilvēkā mīt vienlaikus vairākas personības (ekstremāls un populārs literārais piemērs – R.L.Stīvensona „Doktors Džekils un misters Haidss”). No praktiskā viedokļa mēs te varam runāt par dažādām interešu grupām (cilvēki ar atšķirīgām vajadzībām), par publikām⁴¹, par konkrēta projekta mērķgrupām utt. Šis kultūras skatījums

³⁹ šis klasiskais dizains arī patlaban ir vispopulārākais.

⁴⁰ ja šādas grupas ir iekšēji neorganizētas, tām nav kopēja mērķa, tās locekļus nevieno stabils sociālo mijattiecību patterns utt., tad mēs runājam par **agregācijām**.

⁴¹ **publikas** – viegli identificējamās sociālās grupas, kam ietekme (pašreizēja vai potenciāla) vai interese konkrētas kompānijas / organizācijas centienos sasniegt tās mērķus: finansu institūcijas, valsts organizācijas, masu mediji, klienti, piegādātāji u.c.

nenoteiktības perspektīvā var lasītājam likties visai mulsinošs, kompetences trūkumu apliecinošs, nezinātnisks – bet faktiski tomēr nenoteiktība ir objektīva, nenovēršama matērijas īpašība (un tādēļ, piemēram, vides un veselības problēmu kontekstā tā var būt arī visai biedējoša, psiholoģisko diskomfortu radoša), ar kuras izpausmēm mēs sastopamies gan mikropasaulē (kvantu fizika), gan ekosistēmās un cilvēku sabiedrībā⁴² (ne velti, nenoteiktība ir jaunās, postmodernās zinātnes būtiska koncepcija). Tā, piemēram, sabiedrības veselības aprūpē nenoteiktība demonstrējas t.sk. kā nespēja identificēt vienu konkrētu cēloni kādai slimībai – teiksim, onkoloģiskajām slimībām (ļaundabīgie audzēji), Alcheimera slimībai⁴³. Šīs un daudzas citas slimības rodas nelineāri, sinerģiski saspēlējoties daudziem faktoriem – bioloģiskajiem (t.sk. ģenētiskajiem), psiholoģiskajiem (t.sk. veselības uzvedība, psihosomatiskais efekts), sociālajiem (nabadzība u.c.), ekoloģiskajiem (t.sk. pārtika, farmakoloģiskie preparāti, klimats, piesārņojums, patogēnie organismi) (salīdzināt ar iepriekšējo diskusiju par sociālo, bioloģisko un ģeogrāfisko determinismu).

Sociālās vides gadījumā, pateicoties subjektīvajam „cilvēciskajam faktoram” (t.sk. sociālās konstrukcijas efekts, diskomunikāciju radošā emocionālā komponente, placebo efekta ietekme uz fizisko, bioloģisko realitāti u.c.) nenoteiktība ir izteiktāka kā attiecībā uz dabas vidi (ekosistēmām), kur tomēr darbojas objektīvi dabas likumi – ne velti (un zīmīgi), ka šīs sistēmas pētošās dabas un sociālās zinātnes angļu valodā nereti tiek sauktas attiecīgi „*hard sciences*” un „*soft sciences*”.

Un šādos saasinātas nenoteiktības apstākļos jo īpašu nozīmi kultūras izvērtējumā iegūst izvēlētā paradigma (t.sk. tās ētika / vērtību sistēmas, mērķorientācija, metodoloģija u.c.), kas atspoguļojas t.sk. politiskajās nostādnēs. Kultūras / sociālās vides interpretācijai, kultūras funkciju un sociālo problēmu

⁴² piebūrdīsim, ka kultūra / sabiedrība jau pati par sevi ir abstrakts, izplūdis, netverams jēdziens – jūs to nevarat redzēt vai satvert kā, teiksim, konkrētu cilvēku, priekšmetu utml.

⁴³ neurodeģeneratīva, t.i. ar smadzeņu audu bojāeju saistīta slimība.

izvērtējumam kā analītisks instruments izmantojamas sociālās struktūras⁴⁴, t.sk. sociālās institūcijas (piemēram, radniecības, reliģiskās, ekonomiskās, politiskās utt.; sīkāk skat., piemēram, kultūrantropoloģijas mācību grāmatās: Haviland, 2002 u.c.), sociāli psiholoģiskās kategorijas (piemēram, normas, vērtības, sociālās lomas) u.c.

Sociālās vides empīriskajā izpētē vispopulārākās ir socioloģisko pētījumu metodes, kas ietver anketēšanu, intervijas, līdzdalības vērojumu, datu statistisko apstrādi (šīs metodes izmanto arī antropoloģijā). Literatūras saraksts par socioloģiskā pētījuma metodēm atrodams, piemēram, Interneta mājaslapā <http://www.nrf.ac.za/zenza/research/socio.htm> (avots latviešu valodā: A.Ivanovs, R.Mezītis, R.Munkevica, E.Ozoliņš. Socioloģisko pētījumu metodoloģija, metodika un tehnika. "Zvaigzne", Rīga, 1981).

Cik veiksmīgi konkrētā kultūra apmierina sabiedrības fiziskās un psiholoģiskās vajadzības? Kvalitātes vērtējumam te izmantojami sociālie indikatori⁴⁵, kas raksturo, piemēram, nodrošinātību ar pārtiku, fizisko un psihisko veselību, noziedzību, vides resursu izmantošanu utt., pie kam, atceroties, ka sabiedrību veido grupas ar dažādām interesēm, ir vietā arī uzdot jautājumu, kādu grupu intereses, vajadzības apmierina konkrētā kultūra. Indikatoru atlasē te nav vienota viedokļa – Lasāmgrāmatā (II daļā) kā izvēles piemēru piedāvājam „Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskatā 2003” identificēto sociālo tēmu indikatoru anotētu sarakstu (uzskaitījumu skat. arī Pielikumā Nr. 5), kā arī izvilkumu no „Ziņojuma par Latvijas tautsaimniecības attīstību”, kur piedāvāts analītisks izvērtējums sabiedrības dzīves līmeņa rādītājiem.

Nodaļu noslēdzot, piedāvājam izvilkumu no jau pieminētā I.Maranas studiju materiāla kā sava veida vienojošu rezumējumu nupat izklāstītajām atziņām (skat. Pielikumu Nr. 6): I.Maranas izceltie sociālās vides pamatjēdzieni / atslēgas vārdi paralēli interpretē / papildus paskaidro un palīdz savilkt sakārtotā loģiskā sistēmā mūsu burtnīcas šajā nodaļā atspoguļoto materiālu; lasītājam tiek

⁴⁴ **sociālās struktūras** – brīvi lietots termins atkārtojošos sociālās uzvedības patternu apzīmēšanai (specifiski – hierarhiskās attiecības starp sociālās sistēmas elementiem).

⁴⁵ **sociālie indikatori** – viegli identificējamās sabiedrības mainīgās iezīmes, kuras var izmantot noteiktu sociālās realitātes aspektu atsegšanai.

piedāvāts integrējošo darbu veikt patstāvīgi. Lasāmgrāmatā (I daļa) iekļauts I.Maranas pilnais materiāls, kas papildus sociālo vidi raksturojošajiem pamatjēdzieniem ietver arī koncentrētu analītisko pārskatu par Latvijas sociālās vides īpatnībām.

Kultūras izvēlētas iezīmes

Studiju materiāla ierobežotais apjoms mums neļauj piedāvāt sociālās vides / kultūras detalizētu raksturojumu, tomēr četras pamatatziņas būtu izceļamas:

1) Psihotopa izvērtējumā īpaši akcentējams **estētiskais** aspekts; vēl jo vairāk – pētnieki, piemēram, antropoloģe R.Benedikta, ģeogrāfs Ji-Fu Tuans u.c. pat uzsver, ka kultūra ir pirmām tieši estētiskā izvēle: „Estētika nav tikai kultūras atsevišķa dimensija vai aspekts, bet gan tās emocionālais pamats, kultūras dzinulis un mērķis” atzīmē Ji-Fu Tuans (Yi-Fu Tuan, 1993). Estētika rod plašu izpausmi cilvēku aptverošajā pasaulē – arhitektūra, interjers, apģērbs, automašīnu dizains, savstarpējo attiecību „maģiskie rituāli” (piemēram, saderināšanās un laulības, galda kultūra, bērnu ceremonijas) u.c. – un attiecīgi nosaka plaša tirgus attīstību. Tā, piemēram, Rietumu kultūras cilvēku ievērojama ienākumu daļa tiek izlietota ķermeņa kopšanai un apģērbam (higiēna, kosmētika, parfimērija, bižutērija, tetovējumi un pīrsings u.c.), veidojot daudzmiljardu dolāru / eiro ķermeņa estētikas biznesu. Mūsu burtnīcas kontekstā svarīgi uzsvērt, ka vides – kā dabas, tā būvētās – estētika būtiski ietekmē šīs vides komerciālo vērtību.

2) Kultūrvides / sociālās vides izvērtējumā nozīmīga vieta ir **veselībai** (Latvijas sabiedrībai īpaši sensitīvs problēmsektors). Veselības izpratne, un attiecīgi arī veselības aprūpes paradigma (t.sk. aprūpes mērķorientācija un metodoloģija) ir atkarīga no konkrētās kultūras specifikas. Tradicionāli Rietumu sabiedrības veselības aprūpē ir dominējusi biomedicīniskā pieeja, kas nozīmē dabaszinātņu, it īpaši bioloģijas, atziņu izmantošanu slimību profilaksē,

diagnosticēšanā un ārstēšanā, kā arī fiziskās veselības problēmu akcentēšanu⁴⁶. Mūsdienu postmodernajā kultūrā veselības aprūpē pakāpeniski integrējas veselības holistiskā paradigma, kas veselību skata vairs ne šauri bioloģiski, bet gan trijās savstarpēji saistītās un atkarīgās cilvēka pasaules dimensijās⁴⁷ – 1) fiziskajā jeb somatiskajā (ķermeniskajā), 2) psihiskajā (t.sk. mentālajā, kas ir tradicionālā psihiatru aprūpes sfēra un garīgajā / morālajā) un 3) sociālajā / vides (pēc Jūrmalietis, 1999), īpaši akcentējot psiholoģiskos aspektus, t.sk. psihoterapiju, veselības uzvedību (pašatbildību), psihosomatisko ietekmi utt., kā arī vides kontekstu – piemēram, LR Nacionālajā vides politikas plānā (2003) veselības aizsardzība izcelta kā viena no politikas prioritātēm. Faktiski, veselība šī vārda plašākajā, holistiskajā izpratnē caurauž visus cilvēka dzīves aspektus, nosakot dzīves kvalitāti. Latvijas sabiedrības veselības aprūpes problemātiku atspoguļošais politiskais pamatdokuments „Sabiedrības veselības stratēģija”, kā arī vides veselības koncepcijas koncentrēts analītiskais pārskats iekļauts attiecīgi Lasāmgrāmatas II un I daļā. Burtnīcas pielikumā ievietots Internetā atrodamo ar Latvijas veselības problemātiku saistīto galveno informācijas avotu uzskaitījums (Pielikums Nr. 7).

3) Eiroamerikāniskās kultūras – kura veido ekspandējošās globālās, kosmopolītiskās kultūras pamatu – būtiskākā un specifiskākā iezīme ir **zinātne** (precīzāk, dabas un inženierzinātnes). Zinātne patiešām ir kultūrveidojošs spēks: tās atklājumi ne tikai nosaka biotopa / fiziskās vides struktūru, bet arī cilvēku domāšanu un rīcības – kā piemēru var minēt kaut vai televīzijas, Interneta, mobilo telefonu ietekmi uz psihi un uzvedības izvēlēm. Tādēļ šķiet paradoksāli, ka liela daļa mūsdienu sabiedrības visai vāji orientējas zinātnes pamatatziņās (tas ir piemērs kultūras iekšējai fragmentācijai: subkultūru efekts). Tradicionālā zinātne ir tieši un netieši ietekmējusi arī mūsdienu pasaules postmodernās

⁴⁶ neskatoties uz to, ka jau 1947.gadā Pasaules Veselības Organizācija bija izvirzījusi sekojošu definīcijā atspoguļotu veselības izpratni: „veselība ir pilnīgas fiziskās, sociālās un mentālās labklājības stāvoklis un nevis vienīgi slimības vai vārguma trūkums”.

⁴⁷ „Slimības postmodernā izpratne sākas brīdī, kad cilvēks atzīst, ka viņa slimība ietver daudz ko vairāk nekā medicīna spēj pateikt” (Franks, 1995).

„sejas” izveidi (zinātnes un postmodernisma attiecību atsevišķi aspekti īsi skatīti Pielikumā Nr.1).

4) **Tūrisms** – it īpaši Latvijas apstākļos – kļūst arvien nozīmīgāks kultūras / kultūrvides izpratnes un ilgtspējīgas apsaimniekošanas instruments; tā apraksts un analīze izvēsta Lasāmgrāmatā (I daļa).

Un tā, *summa summarum*: kultūra nav kāds atsevišķs, separāts sabiedrības dzīves aspekts, kuru mēs vēlamies aizsargāt, kopt abstrakti ētisku apsvērumu vadīti, un kura pragmatiskā vērtība saistīta labākajā gadījumā ar tūrisma attīstības iespējām – tā ir visa tā pasaule, kurā cilvēks reāli dzīvo, kura nodrošina cilvēka vajadzību apmierināšanu, un kuras nereti visai paradoksālie likumi mums jāizprot, lai mēs varētu adekvāti izvērtēt / interpretēt sociālajā vidē notiekošos procesus, t.sk. globālās krīzes pārvarēšanas un sabiedrības ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanas nolūkos.

Īsumā apskatījuši kultūras koncepciju, mēs tagad varam arī precizēt, kas īsti ir sabiedrība – šis termins tika bieži lietots mūsu burtnicā – un minētais precizējums tad arī būs interpretējošs, konceptuāli rezumējošs piemērs burtniecības nobeigumam. Un tā, sabiedrība ir noteiktu teritoriju (valsti) apdzīvojoša cilvēku grupa, kurai ir kopējas kultūras tradīcijas (t.i. kopēji iemācītās uzvedības un uztveres standarti). Sabiedrības jēdziens atšķiras no kultūras jēdziena: pirmais tiek attiecināts uz cilvēku kopienu kā tādu, otrais – uz „nozīmju sistēmu”, kura ļauj izprast un vadīt cilvēku dzīvi. „Antropologa galvenais uzdevums nav reģistrēt ar cilvēku dzīvi saistīto faktu miriādes, bet gan atsegt dziļi slēpto vienotību, kura integrē kultūras dažādās īpašības, aspektus...” (Barfield, 1997). Sabiedrības un kultūras definīciju attiecībās, protams, velkamas paralēles ar tekstā analizētajām sociālās vides un kultūras / kultūrvides jēdzienu attiecībām: kultūras koncepcija cenšas izgaismot sociālās vides aisberga zemūdens daļu, uzsverot, ka, piemēram, centienos cīnīties ar alkoholismu kā būtisku Latvijas sociālās vides / sabiedrības problēmu ir nepietiekoši veikt simptomus apkarojošus pasākumus, kā, teiksim, ierobežot alkoholisma tirdzniecību vai veikt didaktiskas (šī vārda nievājošajā nozīmē) aktivitātes.

Citētā literatūra

- Barfield T. (ed.). The Dictionary of Anthropology. – Blackwell, 1997.
- Bell P. A., Greene T. C., Fisher J. D., Baum A. Environmental Psychology (5th ed.). – Fort Worth: Harcourt Brace College Publisher, 2000.
- Best S., Kellner D. The Postmodern Turn. – The Guilford Press, 1997.
- Blatner A. Postmodernism: Frequently Asked Questions. – Presentation “Postmodernism and Creative Mythmaking” at the 2nd Biannual International Conference on Personal Meaning. – Vancouver, Canada, July 18-21, 2002.
- Breslavs G. (red.). Psiholoģijas vārdnīca. – R.: Mācību grāmata, 1999.
- Capra F. The Web of Life: A New Synthesis of Mind and Matter. – Flamingo, 1997.
- Castaneda C. Journey to Ixtlan. – Simon & Schuster, 1972.
- Crabtree A. Dissociation and memory: A 200 year perspective. – Dissociation, V(3), 1992: 150-154.
- Eglīte G. Jāņtārpiņa gaisma: japāņu haiku izlase. – R.: Preses nams, 1997.
- Escher M. C. The Graphic Work. – Taschen, 2001.
- Frank A.W. The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics. – The University of Chicago Press, 1995.
- Gīrcs K. Kultūru interpretācija (tulk. no angļu val.). – R.: AGB, 1998.
- Haviland W.A. Cultural Anthropology (10th ed.). – Wadsworth Publs., 2002.
- Jūrmalietis R. Neapzinātā maģija. – Vide un Laiks 10, 1999: 64.-67.
- Jūrmalietis R. Uzvedības zinātnes, vide, veselība: Mācību palīgīdzeklis vides veselības zinātnē. – Rīga: LU, 1999. – <http://www.liis.lv/vi/uzvedz.htm>.
- Jūrmalietis R. Uzvedības zinātnes vides studijās. Lekciju materiāli LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes, un LU Vides zinātnes un pārvaldības institūta (Ekonomikas un vadības fakultāte) maģistra studiju programmām vides zinātnē – R.: LU VZPI, 2002-2005.
- Jūrmalietis R., Builevics A., Bendere R., Brokāne I., Benders J., Drozdovska L., Kudreņickis I. Ekotehnoloģijas lauku vidē. – Latvijas-Vācijas kopprojekta

- tālmācības kurss „Vides pārvalde un līdzsvarota attīstība pašvaldībās”, Nr. 13.1-13.2. – R.: LU VZPI, 2003.
- Jūrmalietis R., Grundšteine S., Drozdovska L., Urtāns Ē. Dzīvās dabas resursi lauku vidē. – Latvijas-Vācijas kopprojekta tālmācības kurss „Vides pārvalde un līdzsvarota attīstība pašvaldībās”, Nr. 5.2. – R.: LU VZPI, 2004.
 - Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions. – University of Chicago Press, 1962.
 - Lilly J.C. Simulations of God. – Simon & Schuster, 1975.
 - Linton R. The Study of Man: An Introduction. – New York: Appleton-Century-Crofts, 1936.
 - Lyotard J.F. The Postmodern Condition. – University of Minnesota Press, 1984.
 - LR Nacionālais vides politikas plāns 2004-2008 (apstiprināts LR MK 03.02.2004). – R.: Vides ministrija, 2003. – <http://www.varam.gov.lv/varam/Doc/vapp/Lnvpp04.htm>
 - Rhodes G. The Evolutionary Psychology of Facial Beauty. – Annual Review of Psychology, Vol. 57, 2006: 199-226.
 - Thornhill R., Gangestad S. W. The Scent of Symmetry: A Human Sex Pheromone that Signals Fitness? – Evolution and Human Behavior 20, 1999: 175–201.
 - Tompsons-Sētons E. Rolfs mūža mežos. – R.: Valters un Rapa, 1936.
 - Wrangham R.W., Jones J. H., Laden G., Pilbeam D., Conklin-Brittain N.L. The raw and the stolen: cooking and the ecology of human origins. – Current Anthropology 40, 1999: 567-594.
 - Yi-Fu Tuan. Passing Strange and Wonderful: Aesthetics, Nature, and Culture. – Island Press, 1993.

Pielikums Nr. 1

Postmodernisms –

sociālajās zinātnēs / sociālās vides interpretācijā par šo dažādās nozīmēs lietoto terminu īpaša interese radās pēc franču filosofa Ž.F.Liotāra 1979. gadā izteiktā apgalvojuma, ka attīstīto kapitālistisko sabiedrību iedzīvotāji vismaz no 1960. gadu sākuma mīt postmodernā pasaulē (Lyotard, 1984)⁴⁸.

Postmodernā pasaules uzskata pamatiezīme ir Rietumu kultūrā ilgstoši valdījušās „vienīgās pareizās”, objektīvās patiesības noliegums: postmodernisms „ķecerīgi un paradoksāli” (vismaz tradicionālo dabaszinātņu skatījumā) apgalvo, ka realitāte, patiesība ir ne vairāk kā tikai interpretācija. Attiecīgi, postmodernisti iebilst pret, piemēram,

a) zinātnes un ortodoksālās kristietības centieniem monopolizēt patiesību (taču, jāuzsver, tas nenozīmē, ka postmodernisms pieprasītu principiālu atteikšanos no tradicionālās zinātnes vai kristietības: N.Bora postulētā komplementaritātes principa „Liela Patiesība ir tāda Patiesība, kuras pretmets arī ir Liela Patiesība” ievērošana un centieni „nekrist no viena grāvja otrā” ir postmodernās domas raksturīga iezīme),

b) jebkādam pretenzijām uz absolūtu, objektīvu morāli / ētiku, vērtību sistēmu, un attiecīgi arī pret etnocentrismu (skaidrojumu skat. iepriekš) izpaušmēm, t.sk. reliģisko, etnisko, seksuālo (geji un lesbietes) u.c. neiecietību,

c) sastingušu tradīciju (jo tradīcijas kredo ir „šī ir pareizā uzvedība, jo tā vienmēr ir darīts”) utt.

Citiem vārdiem, postmodernisms „dumpojas” pret jebkādiem brīvības ierobežojumiem, atbalsta kreativitāti, plurālismu, decentralizāciju, vietējo autonomiju utml. Postmodernā doma un rīcība caurauž visdažādākās sabiedrības dzīves jomas, t.sk. literatūru, politikas principus, veselības aprūpes sistēmu (piemēram, alternatīvā medicīna), reliģiju, izklaides industriju u.c.: postmodernisms izpaužas, piemēram, no cenzūras brīvajā interneta vidē, seksuālo minoritāšu tiesībās, demokrātijas (skat. skaidrojumu) procesos, modernisma funkcionālās, formālas, brutālas arhitektūras (piemēram, bezpersoniskās bloku mājas) pakāpeniskā nomaiņā ar daudzveidīgu, eklektisku, kreatīvu estētisko formu celtnu veidojumā, zinātnieku iespējās publiski paust tradicionālajam (mehānistiskajam) zinātniskajam pasaules redzējumam neatbilstošus uzskatus u.c. Tomēr neaizmirsīsim, ka līdzās postmodernajai brīvībai Rietumu kultūrā joprojām pastāv dogmatisms, tolerances trūkums, birokrātiskā vara utml. Svarīgi arī atcerēties, ka ir viegli teorētiski pieņemt, teiksim, sociālās konstrukcijas ideju, taču pavisam kas cits ir to praktiski īstenot savās izjūtās, domās, rīcībā.

⁴⁸ uzreiz jāpiebilst, ka postmodernisma izpaušmes Rietumu sabiedrībā (piemēram, filosofu darbos, reliģiskajās kustībās u.c.) novērotas jau daudz agrāk.

Postmodernisma kā sociālās realitātes rašanos ietekmēja pirmām kārtām 1) scientisma⁴⁹ ideoloģiskā krīze, kuru noteica zinātnes nespēja atrisināt mūsdienu sabiedrību nomācošās, pat tās eksistenci apdraudošās ekonomiskās, ekoloģiskās, medicīniskās u.c. problēmas, kā arī pašas zinātnes atklājumi, piemēram, kvantu fizikas negaidītā pasaule, kuras likumi bija krasā pretrunā ar klasiskās zinātnes (un kopumā Rietumu sabiedrībā dominējošo) pasaules redzējumu, domāšanas veidu, un kurā atklājās paralēles ar seno, pasaules izpratnē par mazattīstītām uzskatīto kultūru atklājumiem;

2) mūsdienu pasaulei raksturīgā intensīvā starpkultūru (un, tāpat, atšķirīgu pasaules uzskatu, vērtību sistēmu) saskarsme, kuru noteica elektronisko saziņas sistēmu (televīzijas, telefona, interneta) un transporta sakaru modernizācija un arvien plašāka pieejamība⁵⁰, kā arī urbanizācija, migrācijas pastiprināšanās utml. (Blatner, 2002). Jebkurai kultūrai raksturīgā komunikācija postmodernajā sabiedrībā attiecīgi ieguvusi īpaši būtisku nozīmi, un centrālā loma te masu medijiem.

Jāuzsver, ka zinātnē postmodernisms ienāca tomēr nevis kā zinātnes ēku sagraujošs spēks, bet gan gluži vienkārši kā izlaušanās no mehānistiskās, redukcionistiskās, naivi reālistiskās un determinētās Ņūtona fizikas pasaules, paverot ceļu jaunam zinātniskās domāšanas veidam, kas bāzējas uz tādām koncepcijām kā nenoteiktība, varbūtība, relativitāte, interpretācija, komplementaritāte (papildināmība) u.c. (Best, Kellner, 1997), kurām mēs daļēji jau pieskāramies šajā burtnīcā.

Nobeigumā piebūvēsim, ka piedāvātā postmodernisma koncepcija ir mūsu informatīvā raksta ierobežotā apjoma un pragmatisko vajadzību noteikts vienkāršojums: faktiski postmodernisms ir visai daudzšķautņaina, pretrunīgi interpretēta un plaši diskutēta kultūrparādība.

⁴⁹ **scientisms** – zinātnes lomas absolutizēšana: zinātne kā universāls izziņas instruments, vienīgā progresā metode; visas problēmas, kas rodas cilvēka dzīvē ir tikai tehniskas dabas problēmas, zinātne kalpo ne tikai nosprausto mērķu sasniegšanai, bet arī pati nosaka mērķus, kuri ar tās palīdzību jārealizē utt.

⁵⁰ ko faktiski noteica tā pati tradicionālo dabas un inženierzinātņu attīstība, pret kuras „objektīvo patiesību” dumpojas postmodernisms!

Pielikums Nr. 2**Virszemes iekšējo ūdeņu komplementārās funkcijas**Avots: R.Jūrmalietis, 2004**❖ ekoloģiskā**

t.sk. hidroloģiskā, bioģeoķīmiskā un bioloģiskā

– piesārņojuma attīrīšana, klimata & hidroloģiskā režīma stabilizēšana (t.sk. plūdu regulēšana, gruntsūdeņu atjaunošana), biodaudzveidības saglabāšana (t.sk. palienu pļavu auglība, biokoridori, patvērums dzīvniekiem sausuma periodos)...

❖ saimnieciskā / ekonomiskā

- zivsaimniecība, t.i.

- a) zvejniecība

- b) akvakultūra

t.i., ūdens organismu mākslīga audzēšana pārtikas un rūpniecības izejvielu ieguvei; apsaimnieko zivju, nēģu, vēžu, gliemju, ūdensaugu resursus

- ūdensapgāde

rūpniecības, sadzīves, lauksaimniecības vajadzībām, t.sk. dzeramais ūdens

- tūrisms un rekreācija

peldēšana, t.sk. zemūdens peldēšana, sporta & atpūtas zveja (t.i., makšķerēšana un vēžošana), medības un ogošana (piemēram, dzērvenes), dabas vērošana un fotografēšana, pikniki un nometnes, laivu braukšana, plostošana, burāšana, ūdensslēpošana...

- enerģētika

HES, biodegviela no niedrēm, kūdras, sapropeļa u.c.

- transports (navigācija)

- ārstniecība

sapropelis, ārstniecības augi, skat. arī rekreācija

❖ psiholoģiskā, t.sk. estētiskā

- dziedniecība (psihoterap. / psihosomat. efekts)

- pārdzīvojuma pieredze kā dzīves kvalitātes dimensija (pašvērtība).

- vides izglītība (estēt. vide → v.apziņa)

- kultūridentitāte / kultūrvēsturiskā vērtība

piemēram, zvejniecība kā tradicion. dzīvesveids, ūdenstilpes kā svētvietas un ar ūdeņiem saistītā mitoloģija, piemājas dīķi un mājas ar niedru jumtiem kā lauku ainavas raksturīgs elements u.c....cilvēka kultūru veidošanās telpiskā piesaiste ūdeņiem, īpaši jūru un lielo upju piekrastēm...

- ētiskā vērtība

t.sk. ekosofiskajā perspektīvā: pašvērtība / „iekšējā” vērtība (angliski *intrinsic value*)

Pielikums Nr. 3**Sociālā vide (I. Marana): Izvilkums # 1****Avots:**

R.Jūrmalietis, B.Aulika, M.Eglīte, I.Marana, I.Vanadžiņš.
Sociālā vide un vides veselība. –
Latvijas-Vācijas kopprojekta tālmācības kurss
„Vides pārvalde un līdzsvarota attīstība pašvaldībās”,
Nr. 5.5. – R.: LU VZPI, 2003.

1.1. Sociālā vide un ar to saistītie jēdzieni

Ar sociālo vidi (makrovidi) plašākā nozīmē saprot noteiktu sabiedrību ar tās materiālajiem un kultūras apstākļiem, ar sabiedriskajām attiecībām un institūtiem, kas tās regulē, ar sabiedrības vispārējo attīstības līmeni, ar tautas izglītības sistēmu un audzināšanas tradīcijām ģimenē.

Sašaurinot šo jēdzienu, no tā tiek izdalīta audzināšana kā īpašs personības attīstības faktors, un tad dažkārt ar sociālo vidi saprot tikai cilvēkus bērna tuvākajā apkārtnē (t.i. mikrovidi). Sociālās vides apstākļi ir vēsturiski nosacīti, tāpat, kā arī pieredze, ko bērns pārņem. Tādējādi katra cilvēka attīstība ir sabiedriski un vēsturiski nosacīts process.

Tomēr cilvēks sociālās vides sistēmā nav tikai pasīvs apstākļu produkts. Ar savu daudzveidīgo darbību viņš dod arī zināmu ieguldījumu sabiedrības dzīvē un tādējādi ietekmē tās attīstību. Līdz ar sabiedrības attīstību savukārt pieaug masu un sabiedrības apzinīgā aktivitāte, kas izpaužas apstākļu pārveidošanā atbilstoši sabiedrības un personības interesēm. Sociālās vides iedarbība uz sabiedrības locekļiem ir vairāk vai mazāk stihiska, tā tomēr nav nekāds fatāls vai neregulējams spēks.

Sociālās vides mērķtiecīga veidošana, atbilstoši sabiedrības interesēm ir sarežģīts un ilgstošs process, kas noris, ne vien ceļot materiālo bāzi, bet arī nemītīgi paaugstinot cilvēka apzinīguma līmeni un cīnoties ar dažādām nevēlamām novirzēm viņa apziņā. Neadekvātums un deklarativisms šajos procesos noved pie izkropļojumiem kā atsevišķas personības, tā visas sabiedrības apziņā, tikumiskajā veidolā utt.

Pielikums Nr. 4

Kandavas novada vide:
interneta mājaslapā atspoguļotie vidi raksturojošie atslēgas vārdi
<http://www.kandava.lv/>

- **Nodarbinātība**
Iedzīvotāji darbspējīgajā vecumā, reģistrētie bezdarbnieki, sadalījums pa profesijām...
- **Pašvaldība**
Novada dome, tās pakļautībā esošās iestādes, pašvaldības policija...
- **Izglītība**
Izglītības iestādes, kas sniedz iespēju apgūt gandrīz visus iespējamus izglītības veidus, t.sk. pirmsskolas; vispārējo pamatizglītību; vidējo; profesionālo un profesionālās ievirzes; speciālo; interešu izglītību.
- **Kultūra, sports**
Novada kultūras centrs (koordinējošā organizācija), kultūras nami, bibliotēkas, muzejs, sporta klubs...
- **Vide**
Vides aizsardzības pasākumi (notekūdeņu attīrīšanas iekārtas, atkritumu apsaimniekošana), īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, kultūras pieminekļi...
- **Sociālā vide**
 - Kandavas sociālās palīdzības centrs (pašvaldības institūcija): sociālās aprūpes funkcijas realizē pēc 4 programmām – informācijas un pabalstu programma, mājas un institūciju aprūpes programma, rehabilitācijas programma, ģimenes aprūpes programma; ietver t.sk. specializētu medicīnisko aprūpi...
 - Sociālās grupas (t.sk. vecuma grupas – darba spējīgais vecums, bērni, pensionāri –, invalīdi, ģimeņu skaits un struktūra)
 - Demogrāfiskā situācija (iedzīvotāju skaits un tā dinamika, t.sk. migrācija, dzimušo skaits dažāda tipa ģimenēs u.c.)
- **Tūrisms**
Naktsmītnes, ēdināšana, aktīvā atpūta, apskates objekti, informācijas centrs...
- **Nevalstiskās organizācijas**
- **Uzņēmējdarbība**
Svarīgākās uzņēmējdarbības nozares – pārtikas ražošana un tirdzniecība, kopapstrāde, tūrisms; informācija par nodarbinātību.

Pielikums Nr. 5**Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003****SOCIĀLĀS TĒMAS UN TO INDIKATORI**

<u>27. Iedzīvotāji</u> 27.1. Iedzīvotāju skaits un blīvums 27.2. Iedzīvotāju īpatsvars pilsētās un laukos 27.3. Iedzīvotāju dzimumu īpatsvars 27.4. Iedzīvotāju īpatsvars galvenajās vecuma grupās 27.5. Iedzīvotāju dzimstība, mirstība un dabiskais pieaugums 27.6. Iedzīvotāju ilgtermiņa ārējā migrācija <u>28. Nodarbinātība</u> 28.1. Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, nodarbinātie un bezdarbnieki 28.2. Iedzīvotāju nodarbinātības struktūra 28.3. Sieviešu un vīriešu īpatsvars nodarbinātībā galvenajās nozarēs <u>29. Veselības aprūpe</u> 29.1. Valsts finansējums veselības aizsardzībai 29.2. Vidējais paredzamais mūža ilgums 29.3. Iedzīvotāju mirstība 29.4. Dzemdības un aborti 29.5. Vakcinēto bērnu īpatsvars 29.6. Alkoholisko dzērienu patēriņš; saslimstība ar alkoholismu un narkomāniju 29.7. Saslimstība ar tuberkulozi; inficēšanās ar HIV gadījumu skaits 29.8. Arodslimnieku skaits <u>30. Sociālās problēmas</u> 30.1. Ienākumu nevienlīdzības Džini koeficients 30.2. Vidējie ienākumi uz iedzīvotāju 30.3. Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa 30.4. Reģistrēto noziegumu skaits 30.5. Pašnāvību skaits	<u>31. Izglītība</u> 31.1. Valsts finansējums izglītībai 31.2. Nodarbināto iedzīvotāju izglītības līmenis 31.3. Iedzīvotāju skaits konkrētā vecuma grupā, kuri apgūst konkrēta izglītības līmeņa mācību programmu 31.4. Studentu skaits uz 10 tūkstošiem iedzīvotāju 31.5. Pieaugušo iedzīvotāju (25 - 64 gadu vecumā) apmācība 31.6. Studentu skaits vides aizsardzības specialitātēs 31.7. Citām specialitātēm lasītie vides aizsardzības speckursi <u>32. Zinātne</u> 32.1. Finansējums zinātnei 32.2. Zinātniski pētnieciskajā darbā strādājošo īpatsvars no visiem nodarbinātajiem 32.3. Gada laikā izsniegto patentu skaits <u>33. Pieeja informācijai</u> 33.1. Interneta lietotāju skaits 33.2. Fiksēto un mobilo tālrunu lietotāju skaits 33.3. Izdoto grāmatu un brošūru skaits 33.4. Izdotās periodikas daudzums uz vienu iedzīvotāju
---	--

Pielikums Nr. 6**Sociālā vide (I. Marana): Izvilkums # 2****Avots:**

R.Jūrmalietis, B.Aulika, M.Eglīte, I.Marana, I.Vanadziņš.
 Sociālā vide un vides veselība. –
 Latvijas-Vācijas kopprojekta tālmācības kurss
 „Vides pārvalde un līdzsvarota attīstība pašvaldībās”,
 Nr. 5.5. – R.: LU VZPI, 2003.

1.1. Sociālā vide un ar to saistītie jēdzieni

Lai labāk izprastu sociālās vides fenomenu, īss pārskats par dažiem ar sociālo vidi saistītiem jēdzieniem.

Sociālā prognozēšana ietver iespējas prognozēt sociālo situāciju, ņemot vērā vēsturiskās attīstības tendences. Tas saistīts ar to, ka ir jāzina noteikumi pēc kuriem attīstās sabiedrība un apstākļi, kādos tā notiek. Uz tā pamata var noteikt sabiedrības attīstības tendences noteiktos laika posmos (arī vēsturiskos attīstības posmos).

Tādejādi iespējams arī zināmā mērā ietekmēt notikumus, izmainot to scenārijus. Ja lēmumu pieņēmēju rīcībā ir informācija par iespējamajiem notikumiem, kas balstās uz esošās situācijas izvērtējumu un attīstības tendencēm, tad var izstrādāt mehānismu, nelabvēlīgo tendenču novēršanai, kas lielā mērā saistīts ar politisku lēmumu pieņemšanu.

Sociālās kontroles jēdzienu plaši lieto socioloģijā atsaucoties uz sociāliem procesiem ar kuras palīdzību indivīdu uzvedība tiek kontrolēta. Jebkurā sabiedrībā ir zināmi noteikumi, kas regulē sabiedriskās attiecības, tātad arī attiecības sociālajā vidē. Sociālā kontrole ir saistīta zināmu mehānismu ieviešanu / veidošanu, ņemot vērā sabiedrības attīstības sociālo kontekstu. Jautājums ir par to, kas veic šo sociālo kontroli? Ar kādiem līdzekļiem šī kontrole tiek veikta? Un kā interesēs šī kontrole notiek? Atbildēt uz šo jautājumu var ļoti plaši. Katrā ziņā sociālā kontrole var būt gan saistīta ar fiziskiem ierobežojumiem, ierobežojumiem no masu saziņas līdzekļu puses, ideoloģiskas formas kontroles mehānisms, ietekmējot idejas, vērtības un attieksmi utt.

Sociālie indikatori / rādītāji vispārīgā veidā ir nepieciešami, lai noteiktu sabiedrības raksturīgās iezīmes un noteiktu to, kā tās var izmērīt. Lielākā daļa no rādītājiem tiek ņemta no oficiālās statistikas (Latvijas Valsts Centrālās Statistikas pārvaldes). Latvijas ietvaros sociālie indikatori (un ne tikai tie) tiek ņemti ne tikai no oficiālās statistikas, bet arī no citiem informācijas avotiem, vai kuri tiek iegūti uz dažādu un daudzveidīgu apsekojumu bāzes.

Pašreizējā situācijā rādītāju sistēma, ar kuras palīdzību varētu raksturot sociālo situāciju un sociālo vidi nav pietiekoši attīstīta, tādēļ atšķirībā no daudzām citām attīstītajām valstīm, dažkārt ir grūti salīdzinošā skatījumā raksturot sociālo situāciju (ne reti nav rādītāju arī starptautiskajiem

salīdzinājumiem), jo īpaši gadījumā, kad jāvērtē sociālā vide, tās attīstība un tendences, kā arī jāizstrādā noteikta politika sociālās vides attīstībai.

Sociālā integrācija atsaucas uz tiem principiem ar kuru palīdzību indivīdi vai dažādas mērķgrupas ir savstarpēji saistīti savā starpā sabiedrībā. Integrācija atsaucas uz attiecībām starp sabiedrības locekļiem vai sociālo sistēmu attiecībām. Sociālās integrācijas jēdziens nozīmē konfliktu novēršanu un interešu saskaņošanu. Sociālā integrācija ir svarīga pretrunu novēršanai starp dažādām šķirām (M.Vēbers). Latvijas gadījumā tas varētu būt sociālās spriedzes mazināšanai starp dažādu tautību pārstāvjiem, iedzīvotājiem kuru ienākumu līmenis krasi atšķiras. **Sistēmas integrācija** savukārt nozīmē savukārt nozīmē atsauci uz to, kādā veidā dažādas sabiedrības sistēmas savstarpēji ietekmē viena otru.

Sociālā integrācija un sistēmas integrācija ir jāsaskaņo, kas ir fundamentāls jautājums, bez kā arī sociālās vides veidošana nav iespējama. Tas pēc būtības nozīmē makro (sociālā sistēma) un mikrovides (indivīda līmenī) interešu saskaņošanu.

Sociālās politikas jēdziens ir diskusiju uzmanības centrā, jo īpaši sākot no pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem. Abi vārdi ir problemātiski. Politikas jēdziens vairāk norāda uz to, kas ir jādara noteiktā jomā, kas parasti tiek veikts formālu un oficiālu dokumentu veidā, ko pieņem lēmuma pieņemēji. Sociālās politikas dokumentos ir jāreaģē uz sabiedrības kopumā un tās atsevišķu grupu interesēm (politika attiecībā uz drošību, veselību, mājokli, izglītību, dažkārt arī uz likumiem utml.).

Ar **sociālām problēmām** tiek saprasti tādi procesi, stāvokļi un notikumi, kas traucē sabiedrības funkcionēšanu, un tāpēc tiek uzskatīti par nevēlamiem. Taču jābūt zināmai pārliecībai, ka tie principā ir novēršami vai mazināmi līdz kādam optimālam līmenim, jo, pretējā gadījumā, to analīzei nav jēgas. Tāpēc ir nepieciešami problēmas skaidrojumi, uz kuru bāzes izvirza attiecīgu uzlabojumu iespējas. Tādus skaidrojumus var panākt ar socioloģiskās analīzes palīdzību, kuras laikā tiek aprakstīta problēmas saistība ar citām parādībām, kas saistītas ar sabiedrības funkcionēšanu kopumā, tādējādi atklājot cēloņsakarības sociālo attiecību sistēmā. Pamatojoties uz tā var tikt veikti kādi racionāli pasākumi situācijas uzlabošanai, no risināšanā ieinteresēto spēku puses.

Pētot sociālo vidi svarīgs termins ir arī **stratifikācija**. Tā ir nevienlīdzība grupas ietvaros, kas rodas sociālo procesu un savstarpējo attiecību rezultātā. Pētot stratifikāciju salīdzinošā perspektīvā var izprast sociālās stabilitātes un izmaiņu procesus.

Pielikums Nr. 7**VESELĪBA LATVIJĀ:
INFORMĀCIJAS AVOTI**

1. Sabiedrības veselības stratēģija. - LR LM, 2001.
http://www.prazdnik.lv/saturs_norm_akti/norm_akti_i_strateg.html
http://www.vm.gov.lv/doc_upl/sab_ves_strategija.pdf
2. Sabiedrības veselības stratēģijas ieviešanas rīcības programma 2004.–2010.gadam. - LR VM, 2004
<http://ppd.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=2888>.
3. LR Nacionālais vides politikas plāns 2004.-2008 (apstipr.MK 03.02.2004.). -
<http://www.varam.gov.lv/varam/Doc/vapp/Lnvpp04.htm>
4. Vides veselības rīcības plāns Latvijai. - LR LM & LR VARAM, 1998.
5. Latvijas Nacionālais ziņojums „Rio+10” ANO konferencei
http://www.varam.gov.lv/varam/DOC/ilgst_att/lrio10.pdf
6. LR Veselības ministrija. - <http://www.vm.gov.lv/>
Sabiedrības veselības aģentūra. - <http://www.sva.lv/>
LR Vides ministrija. –
<http://www.varam.gov.lv/>; <http://www.vidm.gov.lv/>
LR Labklājības ministrija. - <http://www.lm.gov.lv/>
7. World Health Organization (WHO) & WHO Regional Office for Europe homepage - <http://www.who.int/en/> & <http://www.who.dk/>
8. EIROPA:
 - Activities of the European Union: Public Health. -
http://europa.eu.int/pol/health/index_en.htm
 - European Commission: Environment and Health. -
http://europa.eu.int/comm/environment/health/index_en.htm

Dzīvība un apzina
kā vienots veselums un
matērijas fundamentāla īpašība
(diskusijai par šo apgalvojumu
skat., piem., Capra, 1999)

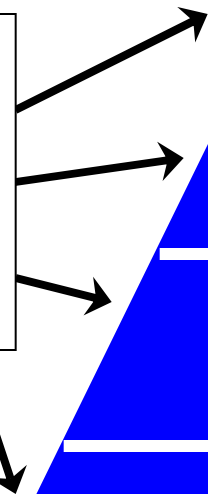
bioloģisko un psiholoģisko vajadzību
komplementaritāte

Fundamentālās
vajadzības

**Jēga, bauda,
izdzīvošana:**

specifisko
izpausmju
spektrs

PAŠREALIZ.
Jēga, kognit.,
kreativ., estēt.
„Es nevaru
negleznēt...”

EGO: pašcieņa, kompetence,
karjeras sasniegumi, slava,
atzinība, līdzpilsoņu cieņa...

SOCIĀLĀS: Piederība un
piedalīšanās, soc. atstumšana;
mīlestība, draugi, ģimene

DROŠĪBAS:
soc. garantijas, finansu rezerves, terorisma
draudi, taisnīga sabiedrība, etc. Brīvība no bailēm

FIZIOL.: Gaiss, pārtika,
ūdens, miegs, pajumte

Personība:
sociāli psiholoģiskās
vajadzības

Kultūra

Cilvēka biol. daba:
bioloģiskās vajadzības

kā instruments
fundamentālo
vajadzību
apmierināšanai

„Maizi un
izpriecās!”

Cilvēku vajadzību
ilgtspējīgas
apmierināšanas
problēma globālās
krīzes apstākļos

A.Maslova
vajadzību
hierarhija

Kultūra ⇔ ⇔

psiholoģisko
vajadzību
paplašināšanai /
bagātināšanai,
specificēšanai,
sublimēšanai...

Realitāte

kā sociālā konstrukcija:

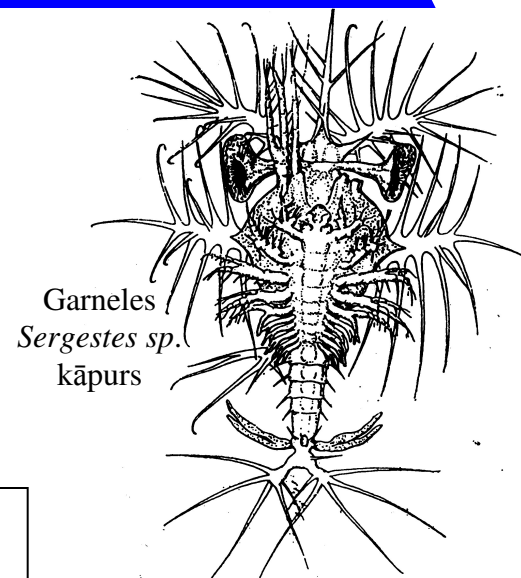
piem., kinozvaigznes kā „pūļa
elki” (paraugs atdarināšanai, avots
skaudībai, etc.), karjera, ģimenes
izveidošana, “kalpošana cilvēcei”,
etc. kā eksistences jēga, tradīcija /
pieradums kā ētiskās izvēles
kritērijs un patiesība kā
vairākuma viedoklis, reliģiskais
rituāls kā “pēcnāves dzīves
garantija” u.c.

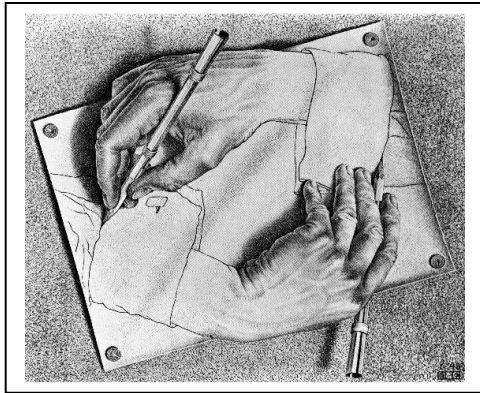
→ **ekstrēms:**

patērētāj-
sabiedrības
hipertrofētās
vajadzības
versus dzena
“bauda
necilumā”,
“vienkāršības
maģija”

Mākslīgi radītas
vajadzības
neapmierināšana kā
depresijas utml. avots

1.att.
Vajadzības
un kultūra

2.att. M.Ešers „Zīmējošās rokas”

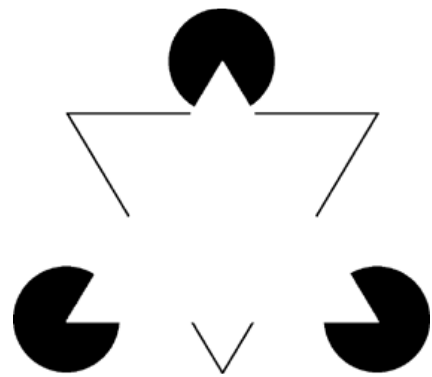
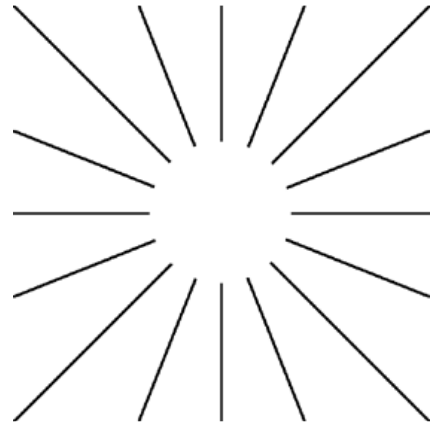

4.att. Ķeltu krusts

Avoti:

<http://www.religious-items.com>

<http://www.chamisaridge.com/people/3/5304>

3.att. Subjektīvās kontūras

Avots:

http://www.sapdesignguild.org/resources/glossary_color/index2.html